

YLISUKUPOLVISUUS TOIMEENTULOTUKITYÖSSÄ – sosiaaliohjaajien työskentely perheiden kanssa

Maiju Meling ja Merja Strellman

Opinnäytetyö, kevät 2015

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Diak, Helsinki

Sosiaalialan koulutusohjelma

Sosionomi (YAMK)

Päihteet ja syrjäytyminen 2014-2015

TIIVISTELMÄ

Meling, Maiju & Strellman, Merja. Ylisukupolvisuus toimeentulotukityössä. Sosiaaliohjaajien työskentely perheiden kanssa. Diak, Helsinki, kevät 2015, 76 s., 4 liitettä.

Diakonia-ammattikorkeakoulu, Sosiaalialan koulutusohjelma, Päihteet ja syrjäytyminen, sosionomi (YAMK).

Opinnäytetyön tavoitteena on kartoittaa toimeentulotukiasiakkuuden ylisukupolvisuutta ilmiönä ja aikuissosiaalityön asiakasperheiden kanssa tehtävää työtä sosiaaliohjauksen näkökulmasta. Opinnäytetyössä pohditaan lisäksi toimeentulotuen uusia haasteita.

Opinnäytetyössä käytettiin laadullisia aineiston keruumenetelmiä. Aineisto koostui sosiaaliohjaajien ja esimiesten ryhmähaastatteluista. Aineisto kerättiin talvella 2014-2015. Haastatteluaineistoja analysoitiin teemoittelu avulla. Opinnäytetyön metodologinen lähestymistapa on tutkimuksellista kehittämistoimintaa.

Sosiaaliohjaajien haastattelusta selvisi, että keinoja ylisukupolvisuuden ja siihen liittyvien riskien tunnistamiseksi ei ole käytössä. Ylisukupolvisuus saattaa esimerkiksi tulla esille asiakkaiden omien kertomusten perusteella tai sattumalta. Nuorten kohdalla harrastuskulut ja kouluun liittyvät kulut korostuvat toimeentulotukityössä, mutta nuoren kokonaistilanne jää usein selvittämättä. Asiakasperheiden tapaamiset koettiin tärkeäksi, mutta tapaamisiin ei jäänyt riittävästi aikaa ja sosiaaliohjaaja keskittyy lapsiperheen tapaamisilla usein vanhemman asioihin ja ongelmiin. Sosiaaliohjaajien esimiesten haastattelusta ilmeni, että mahdollinen lastensuojelun asiakkuus määrittää sitä, miten perheiden kanssa työskennellään. Perheen tilanteen ja olosuhteiden syvempi tarkastelu ei aina ole mahdollista, koska resurssit ovat rajalliset. Sosiaaliohjaukseen toivottiin lisää resursseja, jos perheiden kanssa tehtävään työhön pyritään panostamaan.

Aikuissosiaalityössä nuoriin ei panosteta ennaltaehkäisevässä mielessä. Nuoret ovat perheen ongelmien kanssa työskenteleville sosiaaliohjaajille vieraita eikä nuoren tilanteesta usein ole käsitystä. Syynä nähdään rajalliset resurssit suhteessa asiakasmäärään.

Asiasanat: toimeentulotuki, nuorten syrjäytyminen, ylisukupolvisuus, ennaltaehkäisevä työ, köyhyys

ABSTRACT

Meling, Maiju and Strellman, Merja. Transgenerationalism in social welfare. The work done with client families in adult social work from the perspective of the social counselor.

76 p., 4 appendices. Language: Finnish. Helsinki, Spring 2015. Diaconia University of Applied Sciences. Higher Polytechnic Degree Programme in Social Services, Intoxicant and Exclusion. Degree: Master of Social Services.

The aim of the study was to map out the phenomenon where clientship of income support is transgenerational, as well as the work done with client families in adult social work from the perspective of the social counselor. The thesis also discusses the new challenges concerning income support.

Our methodological approach was research based development. The study was a qualitative research. Subject material was collected by two group interviews and a questionnaire. The data consisted of a group interview with seven social counsellors and their answers to a questionnaire consisting of open-ended questions, and a group interview with three leading social workers. The social counsellors work in the social office in Kallio and the leading social workers in three different social welfare offices in Helsinki. The interviews were conducted during the winter 2014-2015 and were analyzed by thematic analysis.

The results showed that social counsellors did not have enough resources to respond to the problems the families faced, especially if they had other needs besides income support. Support usually consisted of supporting children's hobbies and providing school supplies. We found out that the social welfare counsellors' appointments were focused on the parents' cases instead of mapping out the overall circumstances of the children. We also found out that clientship of child protection services defined how social counsellors worked with the families. Both groups hoped for more resources for social counsellors.

On the basis of these results one can reach the conclusion that there is a need for family and youth focused work in social welfare offices.

Key words: income support, youth exclusion, transgenerational, prevention work, poverty

Sisällys

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

1	JOHDANTO	5
2	TOIMEENTULOTUKITYÖ MUUTOKSESSA	7
2.1	Vähimmäisturva Suomessa ja muissa Pohjoismaissa	8
2.2	Köyhyys ja syrjäytyminen	11
2.3	Sosiaalihuoltolain keskeinen sisältö	14
3	YLISUKUPOLVISUUS JA NUORTEN SYRJÄYTYMINEN	16
3.1	Nuoret toimeentulotuen saajina Helsingissä	17
3.2	Syrjäytymisen tunnistaminen varhaisessa vaiheessa	19
4	SOSIAALIOHJAUS AIKUISSOSIAALITYÖSSÄ	23
5	ENNALTAEHKÄISEVÄN TYÖOTTEEN VAHVISTAMINEN	27
6	OPINNÄYTETYÖN TAVOITTEET JA TOIMINTAYMPÄRISTÖ	31
6.1	Tutkimuskysymykset	31
6.2	Metodologia ja toimintaympäristö	32
7	AINEISTON KERUU	34
7.1	Teemahaastattelut	34
7.2	Eettisyys ja luotettavuus	36
7.3	Aineiston analyysi	38
8	TULOKSET	41
8.1	Ylisukupolvisuuden tunnistaminen	42
8.2	Asiakasperheiden tapaamisten sisältö	43
8.3	Nuorten huomioiminen työskentelyssä	46
8.4	Vastuutyöntekijän määrittelemine	47
8.5	Kehittämistarpeet ja työskentelyn tavoitteet	49

9	JOHTOPÄÄTÖKSET	53
10	POHDINTA	60
	LÄHTEET	66
	LIITE 1 Opinnäytetyötiedote	73
	LIITE 2 Perustietolomake	74
	LIITE 3 Haastattelurunko, sosiaaliohjaajat	75
	LIITE 4 Haastattelurunko, esimiehet	76

1 JOHDANTO

Nuorten syrjäytyminen on kasvava ongelma yhteiskunnassa ja sen ehkäisemiseen vaaditaan yhä varhaisempaa puuttumista ja ennaltaehkäisevää sosiaalialan työtä. Lapsuudessa koettu huono-osaisuus ja köyhyys vaikuttavat myös aikuisiän elinoloihin. Toimeentulotukea hakevien lapsiperheiden nuoret ajautuvat yhä useammin täysi-ikäisinä itsekin toimeentulotuen asiakkaiksi. Vuonna 2012 Helsingissä jo yli 9000 alle 25-vuotiasta nuorta sai toimeentulotukea, ja nuorten osuus kaikista toimeentulotukea saaneista oli 21,7 % (Helsingin kaupunki, Tietokeskus 2013). Toimeentulotukiasiakkuuden ylisukupolvisuuden kiertäessä voisi pyrkiä ehkäisemään jo silloin, kun perhe on sosiaalitoimen asiakkuudessa, nuori on vielä alaikäinen ja näin myös ympäristössään esiintyvillä vaikutuksilla altis.

Uusi sosiaalihuoltolaki astui voimaan 1.4.2015. Laki yhtenäistää sosiaalihuoltolainsäädäntöä. Lakiesitys korostaa sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen asiakaslähtöisyyttä, ennaltaehkäisyä ja suunnitelmallisuutta sekä tiivistää viranomaisyhteistyötä. Laissa huomioidaan myös erityisryhmät entistä paremmin. Lisäksi lain tarkoituksena on vahvistaa peruspalveluja ja tarjota nuorille lisää matalan kynnyksen paikkoja. Painotuksena on nimenomaisesti vahvistaa ihmisten arkiympäristöissä toimivia palveluja (Sosiaalihuoltolaki 2013). Perustoimeentulotuen käsittely ja maksatus siirtyvät Kelan tehtäväksi 1.1.2017. Kuntien vastuulle jää edelleen täydentävä ja ehkäisevä toimeentulotuki. Sosiaaliohjaajien työnkuva tulee muuttumaan ja koko aikuissosiaalityön kehys on suuren muutoksen edessä.

Opinnäytetyön aiheena on toimeentulotukiasiakkuuden ylisukupolvisuus, nuorten syrjäytymisen ehkäisy ja perheiden kanssa työskentely. Opinnäytetyön tavoitteena on kartoittaa toimeentulotukiasiakkuuden ylisukupolvisuutta ilmiönä ja aikuissosiaalityön asiakasperheiden kanssa tehtävää työtä sosiaaliohjauksen

näkökulmasta. Toimintaympäristönä on Helsingin aikuissosiaalityö. Opinnäytetyössä pohditaan lisäksi toimeentulotuen haasteita lakimuutosten jälkeen.

2 TOIMEENTULOTUKITYÖ MUUTOKSESSA

Toimeentulotuki on viimesijainen toimeentuloturvan muoto. Tuki on tarveharkintaista ja sitä myönnetään yleensä kuukaudeksi kerrallaan. Tuki lasketaan asiakkaan välttämättömien menojen mukaan. Tukea maksetaan se määrä, jolla asiakkaan tukeen oikeuttavat menot ylittävät käytettävissä olevat tulot ja varat. Kaikki omat sekä mahdollisen puolison ja mahdollisen samassa taloudessa elävän lapsen tulot ja varallisuus on käytettävä tukea hakevan toimeentuloon ja elämiseen ennen kuin voi saada toimeentulotukea. Yleensä toimeentulotuen asiakkaalla on tuloja, esimerkiksi työttömyysturva tai sairauspäiväraha. Myönnettävä toimeentulotuki on tällöin vastaavasti pienempi. Toimeentulotukilaissa säädetty, vuosittain kansaneläkeindeksillä tarkistettava perusosa on osa perustoimeentulotukea. (Sosiaalihuoltolaki 2013). Toimeentulotukityö sisältää taloudellisen etuuden lisäksi myös menetelmiä ja toimintoja, joita sosiaalialan ammattilaiset käyttävät asiakkaan taloudellisen tilanteen tukemiseksi tai kohentamiseksi. Toimeentulotukityö koostuu taloudellisesta etuudesta sekä sosiaalityön menetelmistä ja toiminnoista. Sosiaalialan ammattilaiset voivat käyttää perustoimeentulotuen lisäksi täydentävää ja ehkäisevää toimeentulotukea esimerkiksi asiakkaan omatoimisen suoriutumisen edistämiseksi tai syrjäytymisen ehkäisemiseksi. (Kivipelto & Blomgren 2014, 226.)

Suomessa toimeentulotukea on käytetty yhä enemmän vain välttämättömän toimeentulon turvaamiseksi. Välttämättömää turvaa pyritään antamaan perustoimeentulotuen avulla, joka ei edellytä harkintaa vaan perustuu lähinnä mekaaniseen laskelmaan. (Kuivalainen & Saikku 2013, 151–152; Kivipelto & Blomgren 2014, 227.) Sosiaalialan ammattilaisten näkökulmasta toimeentulotuki on huomattavasti laajempi kokonaisuus ja se mahdollistaa asiakkaan kannattelun, motiivoinnin sekä hyvinvoinnin turvaamisen. Sosiaalityöntekijät ja sosiaaliohjaajat voivat nähdä toimeentulotuen yksilöllisemmällä tasolla ja käyttää harkinnanvaraista tai ehkäisevää tukea tai jättää käyttämättä perustuen omaan ammatilliseen harkintaansa. Tässä yhteydessä on kuitenkin todettava, että tämä yksilöllinen harkinnan käyttö tuo mukanaan paljon valtaa suhteessa asiakkaan omiin

mahdollisuuksiin vaikuttaa. Sosiaalialan ammattilainen voi käyttää toimeentulotukea monin eri tavoin, asiakkaan etuutta voidaan laskea tai jättää harkinnanvarainen tuki myöntämättä, jos työntekijä kokee sen oikeutetuksi (Kivipelto & Blomgren 2014, 227).

Tällä hetkellä valtio korvaa kunnille puolet perustoimeentulotuen kustannuksista, täydentävän toimeentulotuen maksaa kukin kunta kokonaisuudessaan itse. (Laki toimeentulotuesta 7 c §.) Osassa kuntia ei tällä hetkellä myönnetä ennaltaehkäisevää toimeentulotukea lainkaan. Toimeentulotuen asema on muuttumassa. Perustoimeentulotuen etuuteen liittyvä laskenta, päätöksenteko ja maksatus siirtyvät hallituksen päätöksellä Kelan tehtäväksi 1.1.2017. Sosiaalityön menetelmät ja toiminnot sekä harkintaa edellyttävät täydentävä ja ehkäisevä toimeentulotuki säilyvät kunnilla sosiaalialan ammattilaisten tehtävänä. Muutoksella pyritään vähentämään kuntakohtaisia eroja ja kansalaisten yhdenvertaisuuden parantamiseen. (Kivipelto & Blomgren 2014, 226; Valtioneuvosto 2014, 6.)

2.1 Vähimmäisturva Suomessa ja muissa Pohjoismaissa

Susan Kuivalaisen (2010) tutkimuksessa on kerätty aineistoa toimeentulotuesta 1990-luvun alusta 2010 loppuun Tanskassa, Suomessa, Norjassa ja Ruotsissa. Kuivalaisen ja Nelsonin (2011) tutkimuksessa saatuja tuloksia on verrattu kolmeen Euroopan maahan; Saksaan, Alankomaihin ja Iso-Britanniaan. Iso-Britanniassa suurin osa pienituloisista saa toimeentulotukeen verrattavaa etuutta ja sosiaalityö on eriytetty siitä. Pohjoismaissa toimeentulotuki ja sosiaalityö yhdistyvät samojen työntekijäryhmien tehtäväksi.

Pohjoismainen sosiaaliturvajärjestelmä koostuu ansiosidonnaisesta sosiaalivaikutuksesta, asumisperusteisista etuuksista ja tarveharkintaisista pienituloisille suunnatuista viimesijaisista etuuksista, kuten toimeentulotuesta Suomessa. Ansiosidonnaisen vakuutuksen tavoitteena on aiempiin tuloihin suhteutetun kulutustason jatkuminen, kun taas asumisperusteisilla ja viimesijaisilla etuuksilla on pyritty turvaamaan vähimmäistoimeentulo eli vähimmäisturva. Tutkimuksessa on analysoitu pohjoismaisen toimeentulotuen ulottuvuuksia, kuten tuen tasoa,

käytön laajuutta ja tehokkuutta, köyhyyden vähentämistä. Suomessa ja Ruotsissa hyvinvointi vähenee, etuudet ovat alhaisempia ja niistä saatu todellinen hyöty on vähäisempää. Lisäksi Suomessa toimeentulotuen saajia on väestöstä miltei kaksinkertainen määrä verrattuna Norjaan, Ruotsiin tai Tanskaan. Suomessa on nähtävissä, että työttömyysturvan tason alhaisuuden vuoksi vähimmäistulon varassa elävät joutuvat turvautumaan toimeentulotukeen. (Kuivalainen 2010, 380; Kuivalainen & Nelson 2011, 32.)

Sosiaaliset ja toimeentuloturvan etuudet ovat tärkeitä indikaattoreita arvioitaessa sosiaalipolitiikan perustavoitteita, joita ovat köyhyyden ja taloudellisten vaikeuksien lievittäminen. Pohjoismaat ovat onnistuneet hyvin tässä perustehtävässä, mutta nähtävissä on todisteita siitä, että tilanne on muuttumassa. (Kuivalainen 2010, 377.) Pohjoismaiden välillä oli 1990-luvun alussa hyvin pieniä eroja vähimmäisturvan tasossa. Tarkasteluajanjakson lopussa maiden välillä on löydettävissä suurempia eroja. Maat jakautuvat kahteen selkeään ryhmään. Suomessa ja Ruotsissa vähimmäisturvan keskimääräinen taso on ollut noin 20 prosenttia alhaisempi kuin Norjassa tai Tanskassa. Tosin vuonna 2004 Tanskan vähimmäistulo on laskenut Suomen ja Ruotsin tasolle ja oli samalla tasolla tarkastelujakson lopulla. (Kuivalainen & Nelson 2011, 14–15.)

Vähimmäistulo on jäänyt kaikissa maissa selkeästi ansiotulojen kehityksestä ja köyhyys on lisääntynyt. Samalla vähimmäisturvan köyhyyttä poistava vaikutus on vähentynyt, vaikka etuudet ovat pysyneet mukana inflaatiokehityksessä. Syynä voi olla se, että elintaso ja palkat ovat nousseet etuuksia enemmän ja etuuksien saajat ovat epävakammassa asemassa kuin palkansaajat. Suomessa vähimmäistulojen varassa olevat eivät ole perinteisessä mielessä tuloköyhiä, mutta menot, kuten asumiskustannukset, tuottavat köyhyyttä. Edellä mainitut muutokset eivät ole tapahtuneet taloudellisen taantuman aikana. Ruotsissa vähimmäistulon lisäksi maksettavat harkinnanvaraiset etuudet ovat muita Pohjoismaita alhaisemmat. Tanskassa puolestaan harkinnanvaraisen tuen osuus on noussut vuonna 2004, jonka jälkeen se on laskenut hieman, mutta on edelleen korkeampi kuin muissa Pohjoismaissa, joissa Ruotsia lukuun ottamatta on laskeva taso. (Kuivalainen & Nelson 2011, 22.)

Iso-Britanniassa vähimmäisturvan taso on merkittävästi noussut 2000-luvulla ja vastaavasti vähimmäisturvaa saaneiden köyhyys on laskenut. Tuen tasossa Iso-Britannia on jopa ohittanut pohjoismaisen hyvinvointivaltiomallin mallimaan, Ruotsin. Iso-Britanniassa, Saksassa ja Alankomaissa vähimmäisetuudet poistavat köyhyyttä, toisin kuin Pohjoismaissa. Onkin aiheellista kysyä, onko pohjoismainen hyvinvointimalli menossa kohti mannereurooppalaista ja brittiläistä mallia ja olla huolissaan nykyjärjestelmän mielekkyydestä. (Kuivalainen & Nelson 2011, 32.)

Aktivointilainsäädännössä ei ole suuria poikkeamia eri Pohjoismaissa, mutta lain soveltamisessa on eroja. Suomessa vuonna 2006 voimaan tullut aktivointiuudistus lisäsi kunnille ja tuen saajille oikeuksia ja velvollisuuksia aktivoinnin suhteen. Toimeentulotukeen ja työttömyysturvaan lisättiin työhön velvoittavia ehtoja. Etuuksia saavan tulee edistää työllistymistään osallistumalla aktiivitoimiin, kuten koulutukseen, työharjoitteluun ja palkkatuettuun työhön. Jos aktivointitoimista kieltäytyy, sitä sanktioidaan joko etuuksien menettämällä tai niiden pienentämällä esimerkiksi siten, että työttömyysetuus lakkautetaan määräajaksi ja toimeentulotuen perusosaa alennetaan. (Keskitalo & Karjalainen 2013, 9.)

Aktiivitoimien pyrkimyksenä on katkaista passivoivana pidetty toimeentulokiasiakkuus. Eryistä huolta on herättänyt nuorten pitkittynyt työttömyys ja toimeentulokiasiakkuus syrjäytymisriskin vuoksi. Suomessa ja Ruotsissa nuorisotyöttömyys on ollut korkealla tasolla ja jopa 10:tä prosenttia, ikäluokasta 15–24-vuotiaat, uhkaa pysyvä syrjäytyminen. Nuorten aktivointia on Suomessa pyritty edistämään niin sanotulla Lex Soininvaaralla, johon perustuen alle 25-vuotiaalta voidaan leikata toimeentulotuen perusosaa, mikäli nuori kieltäytyy koulutukseen hakeutumisesta. Normin alentamisesta voi päättää yksittäinen työntekijä. (Keskitalo 2013, 50–52; Hämäläinen 2013, 184; Hvinden & Johansson 2007, 217–219; Julkunen 2013, 21; Antonucci, Hamilton & Roberts 2014, 172.) Käytännössä toimeentulotuen perusosan leikkaamista käytetään vaihtelevasti ja harkiten. Eroja esiintyy alueellisesti, mutta myös yksittäisten työntekijöiden kesken. Eduskunnassa maaliskuussa 2015 hyväksytyn lakiesityksen mu-

kaisesti perusosan alennuksesta päättää 1.1.2017 alkaen Kansaneläkelaitos. (Lakiesitys toimeentulotuesta annetun lain muuttamisesta 2015, 36–37).

Norjassa ja Ruotsissa aktivointia koskevat säädökset ovat yleisiä ja kunnille jää suuri harkinta toiminnan toimeenpanossa. Tanskassa kunnat on veloitettu työttömien työllistämiseen mahdollisimman nopeasti. Aktivointia tuetaan siten, että mitä tehokkaammin kunnat ovat onnistuneet toimeentulotukea saavan työttömän aktivoimisessa, sitä suuremman osuuden valtio maksaa kuntien menoista. Käytännön on arvioitu motivoineen kuntia vaikeassa työllistymistilanteessa olevien auttamisessa työmarkkinoille. (Kuivalainen 2010, 377–386; Karjalainen 2013, 110–111.)

Juhila (2008, 7) on todennut, ettei toimeentulotuen jakamiseen painottuva aikuissosiaalityö ole enää ajanmukainen kuva aikuisten parissa tehtävästä sosiaalityöstä vaan useissa kunnissa on meneillään hankkeita, joissa kehitetään uusia työmenetelmiä sekä pohditaan lähtökohtia itse työlle. Kuivalaisen ja Nelsonin tutkimus (2011) tukee tätä väitettä. On erittäin huolestuttavaa, jos vähimmäisturvan varassa elävät ovat ikään kuin tuomittuja pitkäaikaiseen köyhyyteen. Toisaalta tilanne on jännitteinen siltä osin, että vähimmäistuloja rahoitetaan yhteisistä verovaroista. Julkisista palveluista puhuttaessa käytetään nykyään yrittäjämaailmasta tuttua kieltä. Työn kannattavuutta, tuloksellisuutta, vaikuttavuutta ja tehokkuutta pitäisi pystyä osoittamaan ja seuraamaan erilaisilla talouselämän mittareilla. Sosiaalityöltä edellytetään tuloksia ja siihen panostetun työn tulisi tuottaa vastinetta verovaroille. Työn tuloksia ja vastinetta on kuitenkin vaikea osoittaa. (Kantola 2002, 13; Keskitalo 2013, 50–52.) Ekonomistinen ajattelu on useimmiten ristiriidassa sosiaalityön perustehtävän kanssa, joka pohjautuu niin sanottuihin pehmeisiin arvoihin; toisista välittämiseen, auttamiseen, huolenpittämiseen ja tukemiseen.

2.2 Köyhyys ja syrjäytyminen

Käsitteinä köyhyys ja syrjäytyminen ymmärretään usein toisiinsa vaikuttavina tekijöinä, mutta ne tarkoittavat selkeästi eri asioita. Syrjäytymisellä on laajempi merkitys ja se liittyy sosiaalisiin instituutioihin ja suhteisiin. Erilaisten ongelmien

kasaantuminen aiheuttaa huono-osaisuutta, joka on pysyvää yhä suuremmalle osalle. Köyhyyden määritelmät jaetaan köyhyystutkimuksissa usein kahteen lähestymistapaan, absoluuttiseen ja suhteelliseen köyhyyteen. On täysin eri asia määritellä köyhyys absoluuttisesti, jolloin asetetaan tietty rahamäärä köyhyysrajaksi ja luokitellaan kaikki kyseisen rajan alle jäävät köyhiksi, kuin pitää köyhyyttä suhteellisena. Absoluuttinen köyhyyden määrittely perustuu siihen, että on olemassa jokin tulojen minimi, jolla ihmisen fyysinen olemassaolo pystytään jotenkuten turvaamaan. (Kangas & Ritakallio 2008, 4; Hiilamo 2011: 56–58.) Toisaalta myös absoluuttinen köyhyys on aina suhteellista. Köyhyys liittyy yhteiskunnallisiin rakenteisiin, sosiaalisiin suhteisiin, joten köyhyys on suurelta osin sosiaalisesti määrätynyt. Köyhyys on moniulotteinen ilmiö, johon liittyy aina materiaalien perustarpeiden tyydyttämättömyyden lisäksi sellaisten tarpeiden tyydyttämättömyys, joka estää ihmistä toimimasta itsenäisenä ja täysivaltaisena yhteiskunnan toimijana. Köyhyyden määrittelyyn liittyy se, onko lähestymistapana käytetty resursseja vai elinoloja. Tulkitaanko huono-osaisuutta epäsuorasti tulojen tai muiden resurssien kautta vai suoraan elinolojen tai kulutuksen kautta. Kyseisellä valinnalla on myös vaikutusta tutkimustuloksiin. Käsitys köyhyydestä muuttuu aina mittareiden ja käytettävien köyhyysrajojen mukaisesti. (Kangas & Ritakallio 1996, 1-12.)

Puhuessamme opinnäytetyössä köyhyydestä, tarkoitamme yksinkertaistaen suhteellista köyhyyttä, joka on Pohjoismaissa useimmin sovellettu lähestymistapa. Alan tutkijoiden keskuudessa on yleisesti ollut vallalla näkemys, että teollistuneissa yhteiskunnissa ilmenevässä köyhyydessä on kyse taloudellisten resurssien puutteesta johtuvasta sosiaalisen toimintakyvyn rajoittuneisuudesta. Sosiaalisen toimintakyvyn rajoittuneisuudella tarkoitetaan sitä, että henkilöllä ei ole mahdollisuutta elää ympäröivässä yhteiskunnassa vallitsevalla tavalla. Köyhyyden poissaolo ei siis merkitse pelkästään fyysisen toimintakyvyn takaamista. Fyysinen toimintakyky sisältää muun muassa asianmukaisen asunnon, riittävän ravitsemuksen ja vaatetuksen sekä terveyden. Edellytetään myös mahdollisuuksia osallistua, elää ja kuluttaa niin, että tarpeen tyydytys täyttää tietyt ympäröivän yhteiskunnan mukaiset laatuvaatimukset. Ihmisellä täytyy olla sosiaalisen toimintakyvyn edellytykset. Keskeistä on, mitä yhteiskunnassa kulloinkin pidetään välttämättömänä. (Kangas & Ritakallio 2008, 3-4.) YK on ilmaissut,

että köyhyys ilmenee useilla eri tavoilla, joita ovat rahan puute, nälkä, terveysongelmat, peruspalveluiden puute ja koulutuksen puute. YK korostaa, että köyhyydelle on tyypillistä puutteellinen kyky osallistua poliittiseen, kulttuuriseen ja sosiaaliseen päätöksentekoon. Kyseinen lähestymistapa on muodostanut pohjan pohjoismaiselle hyvinvointitutkimukselle. Pohjoismaisessa hyvinvointitutkimuksessa ollaan kiinnostuneita niistä resursseista, joita yksilöillä on käytössään. Köyhiä ovat siis he, joilta puuttuvat elämän hallitsemisen resurssit. (Kangas & Ritakallio 2008, 4.)

Syrjäytymiseen liittyy sosiaalinen ulottuvuus, esimerkiksi syrjäytyminen suvusta, naapurustosta, harrastuksista ja työmarkkinoista sekä muista instituutioista. Voidaankin sanoa, että köyhyys ei itsessään johda syrjäytymiseen, mutta syrjäytyneet ovat lähes aina myös köyhiä. (Hiilamo 2011: 56–58.) Ruotsalainen köyhyyttutkija Daniel Rauhut (2006) on esittänyt kolme strategiaa köyhien auttamiseksi, joita ovat hengissä pitäminen, ennaltaehkäisy ja auttaminen pois köyhyydestä. Suomessa yhteiskunnallisessa keskustelussa puhutaan enemmän toimeentuloturvan tasosta kuin siitä miten köyhyyttä ja pitkäaikaista toimeentulotuen saantia voisi ehkäistä. Sen lisäksi, että mitataan absoluuttista ja suhteellista köyhyyttä, tulisi myös mitata sitä, minkälaisia mahdollisuuksia köyhillä on parantaa omaa asemaansa. Köyhyyttä voisi määritellä siten, etteivät ihmiset voi tehdä valintoja hyvinvointinsa edistämiseksi. (Hiilamo 2011, 56–58.)

Pohjoismaissa usein sovelletussa suhteellisessa lähestymistavassa valtion rooli nähdään laajana. Hyvän yhteiskuntapolitiikan ehtona on se, että köyhien ja rikkaiden välinen kuilu ei saa kasvaa kohtuuttomaksi. Ei siis riitä, että köyhien tulot kasvavat, sen sijaan köyhien tulisi myös päästä osallisiksi yhteiskunnan varallisuuden kasvusta. (Kangas & Ritakallio 2008, 22.) Toimeentulotukea saavat henkilöt ovat yhteiskunnassa taloudellisesti heikoimmin toimeentulevia ja heidän ongelmansa ovat juuri niitä, millä köyhyyttä usein määritellään. Suomalaisiin ja ruotsalaisiin mielipidemittauksiin pohjautuneen yleisen käsityksen mukaan toimeentulotuen asiakkaat olisivat lisäksi syrjäytyneitä. (Kangas & Ritakallio 2008, 3-16.) Toimeentulotukiongelmien pitkittyessä tai kroonistuessa puhutaan usein köyhyydestä (Hirvilammi & Mäki 2013, 120). Köyhyys onkin lisääntynyt selvästi kahdenkymmenen vuoden aikana toimeentulotuen saajien kohdalla.

Samalla tuen köyhyyttä vähentävä vaikutus on vähentynyt (Kuivalainen & Sallila 2013, 75).

2.3 Sosiaalihuoltolain keskeinen sisältö

Voimassaolevan sosiaalihuollon asiakaslain 1 §:n mukaan lain tarkoituksena on edistää asiakaslähtöisyyttä ja asiakassuhteen luottamuksellisuutta sekä asiakkaan oikeutta hyvään palveluun ja kohteluun sosiaalihuollossa. Asiakaslähtöisyyttä voidaan tarkastella ihmisoikeus-, perusoikeus- ja vapausoikeusnäkökulmasta. Erityisen tärkeää on, että asiakkaan arvokkuuden tunne säilyy ja asiakkaan yksilölliset tarpeet ja omat toivomukset otetaan huomioon, kun tehdään häntä koskevia päätöksiä. Asiakkaalla on oikeus saada sosiaalihuollon toteuttajalta laadultaan hyvää sosiaalihuoltoa ja hyvää kohtelua ilman syrjintää. Asiakasta on kohdeltava siten, ettei hänen ihmisarvoaan loukata ja hänen vakaumustaan ja yksityisyyttään kunnioitetaan. (Laki asiakkaan oikeuksista 2000.)

Uusi sosiaalihuoltolaki korostaa sosiaalityön ja sosiaalihojauksen asiakaslähtöisyyttä, ennaltaehkäisyä ja suunnitelmallisuutta. Laki yhtenäistää sosiaalihuoltolainsäädäntöä, vahvistaa peruspalveluja, parantaa yhdenvertaisuutta ja ohjaa viranomaisia yhteistyöhön. Laissa huomioidaan myös erityisryhmät ja lapsiperheet entistä paremmin. Lisäksi lain tarkoituksena on vahvistaa peruspalveluja ja tarjota nuorille lisää matalan kynnyksen paikkoja. Painotuksena on nimenomaisesti vahvistaa ihmisten arkiympäristöissä toimivia palveluja. Laissa on määriteltänyt nuorisopalvelutakuu, kuntien omavalvontasuunnitelma, henkilöstön ilmoitusvelvollisuus ja sosiaalipalveluja käyttävälle kuntalaiselle on nimettävä oma vastuutyöntekijä. Nuorisopalvelutakuu sisältää yhden luukun periaatteen, jossa on omatyöntekijä, siellä tehdään palvelutarpeen arviointi ja suunnitellaan kohdennettu sosiaalinen kuntoutus. Laki ottaa niin ikään kantaa sosiaalialan työnjakoon. Karkeasti ottaen sosiaalityöntekijöiden vastuulla on koordinointi, työllistävä sosiaalityö sekä rakenteellinen ja muutokseen tähtäävä sosiaalityö, sosiaalinen raportointi ja sosiaalihojajien työ painottuu neuvontaan, ohjaukseen ja lähtötyöhön. Laki on tullut voimaan 1.4.2015 ja on osa laajempaa sosiaalihuollon lainsäädännön ja toteuttamisen uudistamista, johon vaikuttavat myös toimeentulotukilain muutos, sosiaali- ja terveydenhuollon (sote) järjestämislaki, perhe-

hoitolaki, laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista, laki sosiaali-
huollon asiakasasiakirjoista, työelämäosallisuutta koskeva laki sekä sosiaali-
huollon ammattihenkilöstöä koskeva laki. Sosiaalihuollon laatu varmistetaan
omavalvontasuunnitelmalla. Henkilöstön ilmoitusvelvollisuus tarkoittaa sitä, että
työntekijän on ilmoitettava toiminnasta vastaavalle henkilölle, mikäli hän tehtä-
vissään havaitsee, ettei lakia noudateta tai sen soveltamisessa on epäkohtia.
(Sosiaalihuoltolaki 1301/2014).

3 YLISUKUPOLVISUUS JA NUORTEN SYRJÄYTYMINEN

Opinnäytetyön keskeisiä yläkäsitteitä ovat toimeentulotuki ja ylisukupolvisuus, alakäsitteitä ovat köyhyys ja syrjäytyminen. Lisäksi käsittelemme perheiden kanssa työskentelyä sosiaaliohjauksessa ja ennaltaehkäisevää sosiaalialan työtä. Toimeentulotukiasiakkuuden ylisukupolvisuus tarkoittaa sitä, että toimeentulotuen asiakasperheen lapsi hakee itsekin toimeentulotukea täysi-ikäisenä. Tämä ylisukupolvisuuden kierre olisi katkaistava jo ennen kun perheen nuoren toimeentulotukiasiakkuus on syntynyt. Ylisukupolvisuudella tarkoitamme sitä, että jokin vanhempien ominaisuus tai olosuhde siirtyy vanhemmilta heidän lapsilleen.

Puhuttaessa ylisukupolvisuudesta toimeentulotukiasiakkuudessa on huomioitava kuinka monia lapsia se voi koskettaa. Vuonna 2013 Helsingin toimeentulotuen saajista 18 prosenttia oli lapsiperheitä, joista 11,5 prosenttia oli yksinhuoltajatalouksia. Toimeentulotuesta osallisia lapsia oli Helsingissä 15 093 lasta, joka on 15,3 prosenttia Helsingin koko lapsiväestöstä. (Ahlgren-Leinvuo 2014, 5.) Toimeentulotukiasiakkuuden ylisukupolvisuuden ilmiön kartoittamiseksi on tarkasteltava sosiaalipalveluita laajemmin. Suomalainen sosiaalipolitiikka on pyrkinyt rakentamaan ennemmin järjestelmiä kuin ratkaisemaan ongelmia konkreettisin toimin. Beresford (2001) on todennut Englantia koskevissa tutkimuksissaan, että instituutioiden rakenteita ja toimintaa pyritään kehittämään ilman asiakkaita. Hallinnolliset uudistukset eivät kuitenkaan takaa asiakkaalle hänen tarvitsemiaan palveluita. Koskiahho (2008) esittää, että suomalaisessa yhteiskunnassa on tehty muutoksia, joiden avulla pyritään siirtämään sosiaalista vastuuta suoraan kansalaisille. Organisaatioiden luominen, joka painottuu liiketaloudelliseen ajatteluun, ei välttämättä johda sosiaalisten ongelmien ratkaisuun. (Beresford 2001, 295–316; Vaarama 2010, 79; Koskiahho 2008, 15.)

Syrjäytyminen on ilmiönä moniulotteinen, joten yksilötasolla tarvitaan monia samanaikaisia palveluja. Tällä hetkellä julkinen sektori tuottaa palveluja ilman riittävää koordinoitua. Apua hakeva nuori joutuu asioimaan useilla luukuilla eikä näin ollen tule autetuksi, koska joko kynnys palveluihin on liian korkealla tai so-

pivaa palvelua ei löydy oikea-aikaisesti. Syrjäytymisen ehkäisyn kannalta pääpaino palvelujen kehittämisessä pitäisi olla julkisissa peruspalveluissa, joiden avulla lapsia, nuoria ja heidän perheitään voidaan ennalta ehkäisevästi tukea. Peruspalveluja kehittämällä voitaisiin estää ongelmien pitkittyminen ja siten vähentää tarvetta turvautua kalliisiin erikoispalveluihin. (Hiilamo 2011, 96.)

3.1 Nuoret toimeentulotuen saajina Helsingissä

Toimeentulotuen asiakkuus näyttäisi olevan Helsingissä erityisen korkea nuorten aikuisten keskuudessa ja yleistyy selkeästi nuoren ylitettyä täysi-ikäisyyden rajan. Vuonna 2011 toimeentulotukea sai 11 prosenttia 17-vuotiaista, 16 prosenttia 18-vuotiaista ja 19 prosenttia 19-vuotiaista helsinkiläisistä. Kaikista helsinkiläistä toimeentulotukea sai joka kymmenes kyseisenä vuonna. Useimmiten tukea saava helsinkiläinen nuori asuu yksin ja on työtön tai opiskelija. Tulonlähteinä nuorilla ovat ensisijaisesti Kelan etuudet, kuten opintotuki, asumistuki, työmarkkinatuki tai peruspäiväraha, mutta suurella osalla nuorista ei ole lainkaan tuloja. (Haapamäki 2013, 5–6, 22–25, 30–31.)

Suomessa nuori voi muuttaa itsenäisesti asumaan, vaikkei hänellä olisi riittäviä tuloja oman elatuksensa turvaamiseksi. Esimerkiksi Ruotsissa ei ole tällaista käytäntöä ja alle 21-vuotiaan tulee asua vanhempiensa luona, ellei hän pysty maksamaan kulujaan itse. Ruotsissa toimeentulotukeen ei siis ole oikeutta ennen 21 vuoden ikää, ainoana poikkeuksena on, että muuttokuluihin tukea voi saada. (Handbok för socialtjänster 2003.) Voidaankin aiheellisesti kysyä, tuottaako Suomen malli lisää köyhyyttä ja riippuvuutta sosiaalietuuksista? Lisäksi tulisi pohtia sitä, mikä osa nykyjärjestelmästä itsessään tuottaa tai ylläpitää huono-osaisuutta.

Helsingin sosiaali- ja terveystieteiden toimeentulotuen asiakasrekisterin pohjalta laaditussa raportissa Nuoret toimeentulotuen saajat – Pitkittäistarkastelu 18–20-vuotiaista helsinkiläisistä toimeentulotuen saajista vuosina 2006–2011 (Haapamäki 2013) tarkastellaan toimeentulotukea saaneita helsinkiläisiä 18–20-vuotiaita nuoria vuodesta 2006 vuoteen 2011 ja sitä, mitä muutoksia heidän elämäntilanteissaan on tapahtunut toimeentulotukiasiakkuuden pitkittyessä.

Haapamäen (2013) raportissa on käsitelty nuorten toimeentulotukiasiakkuuden jatkuvuuden lisäksi nuoren aikaisempaa asumista toimeentulotukea saaneessa perheessä. Tuloksina esitetään, että moni nuorista jää tuen piiriin useiksi vuosiksi, ja lisäksi toimeentulotukiasiakkuus on usein ylisukupolvista. Nuorten, jotka asuivat aiemmin toimeentulotukea saaneessa perheessä, tuensaanti pitkittyi muita nuoria useammin. Vuonna 2011 toimeentulotuen asiakkuudessa olleista nuorista lähes puolet (45 %) oli ollut osallisena toimeentulotukea saaneessa perheessä vuosina 2006–2011 edellisen viiden vuoden aikana. (Haapamäki 2013, 5-12.)

Monelle nuorelle toimeentulotuesta onkin tullut pysyvämpi toimeentulonlähde asiakkuuden kestäessä useamman vuoden. Suuri osa nuorista oli aiemmin asunut toimeentulotukea saaneessa perheessä. Vuonna 2011 kaikista 18-vuotiaista helsinkiläisistä tuensaajista yli puolet oli ollut osallisena toimeentulotukea edellisen viiden vuoden aikana saaneessa perheessä. 19-vuotiaista tuensaajista aikaisempi osallisuus toimeentulotukeen löytyi lähes joka toiselta. Aiempi osallisuus toimeentulotukea saaneissa perheissä vaikutti myös nuorten oman toimeentulotukiasiakkuuden keston. Ylisukupolvisen asiakkuuden myötä nuorten toimeentulotukiasiakkuus pitkittyi. Helsinkiläisten toimeentulotuen asiakkaiden määrä on kasvanut 20 prosentilla vuodesta 2007 vuoteen 2011 ja samalla 18–24-vuotiaiden nuorten asiakkaiden määrä on kasvanut 34 prosenttia. Osaa aikuistumisen kynnyksellä olevista nuorista uhkaa pysyväisluonteinen taloudellinen ahdinko ja syrjäytyminen. (Haapamäki 2013, 5–6, 22–25, 30–31.)

Helsingin sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksessa on kartoitettu vuoden 2014 aikana toimeentulotuen asiakaskunnasta lapsiperheitä, joissa on 16–17-vuoden ikäinen nuori, jolla ei ole koulutuspaikkaa. Tarkoituksena oli tavoittaa kyseiset perheet ja ehdottaa nuorelle Nuorten palvelujen sosiaalityöntekijän tapaamista huoltajan suostumuksella. (Hällman, Heidi henkilökohtainen tiedonanto 17.4.2014.) Mielestämme nuoriin voisi panostaa myös sosiaaliohjauksen keinoin työskentelemällä perheen kanssa jo ennen kun nuori normaalin asiakasohjausmenettelyn kautta päätyisi sosiaalityöntekijän asiakkaaksi. Nuorten olosuhdeselvityksen avulla kohderyhmän nuoria ei juuri löytynyt, mutta on selvää, että heikossa taloudellisessa asemassa olevien nuorten eteen tehtävää työtä on tarve kehittää.

Mikäli kyseinen työmalli jatkuu ja sitä edelleen kehitetään, tämä opinnäytetyö voi toimia työmallin tukena.

3.2 Syrjäytymisen tunnistaminen varhaisessa vaiheessa

Nuoren tilanteeseen olisi tärkeää puuttua jo silloin, kun hänelle alkaa kasautua ongelmia, jotka ennustavat syrjäytymistä, koska syrjäytymisen osatekijät vahvistavat toisiaan. Syrjäytyminen määritellään usein yhteiskunnan ja yksilön välisten siteiden heikkoudeksi ja siksi yhteiskunnallisia siteitä tulisi pyrkiä vahvistamaan ja siten ehkäistä ongelmien pitkittymistä. Syrjäytyminen on dynaaminen prosessi, jota tulisi tarkastella yksilön hyvinvoinnin näkökulmasta. Lähtökohtana on tunnistaa huono-osaisuutta tuottavat prosessit. (Raunio 2006, 9, 24–26.)

Pitkäaikainen köyhyys on haitallisinta lasten tulevaa hyvinvointia ajatellen. Lyhytaikaiset köyhyyspiikit eivät välttämättä vaikuta lapseen haitallisesti tai periytyvästi. Haitallista sen sijaan ovat lasten terveydelliset ongelmat ja muut ympäristötekijät. Vanhempien toimeentulotukiasiakkuudella ja kouluttamattomuudella on vaikutusta myös nuoren elämään. Ne kasvattavat toimeentulotukiasiakkuuden riskiä ja kouluttamattomaksi jäämisen riskiä. Toivottavaa on, että riskien tunnistamisen lisäksi huomiota kiinnitettäisiin myös nuoria suojaaviin ja heidän selviytymistään tukeviin tekijöihin. (Kataja ym. 2014, 40.) Perheen taloudellisilla ongelmilla on selkeä yhteys lasten myöhempään hyvinvointiin ja mielenterveyteen (Paananen ym. 2012). Vuonna 1987 syntyneiden lasten ja nuorten hyvinvointia mitanneen tutkimuksen mukaan noin kolmella neljästä vuonna 1987 syntyneestä nuoresta, joka sai toimeentulotukea, on toimeentulotukea saanut vanhempi. Yli puolella psykiatrisen diagnoosin saaneista saman ikäluokan nuorista ja noin kahdella kolmesta nuoresta, jolta puuttuu peruskoulun jälkeinen tutkinto, vanhemmat ovat saaneet toimeentulotukea. Tutkimuksen mukaan lasten hyvinvointiongelmien lisääntyvät vanhempien toimeentulotukiasiakkuuden pitkittyessä. Yli 92 kuukautta toimeentulotukea saaneiden vanhempien lapsista noin puolelta puuttui peruskoulun jälkeinen jatkotutkinto. Vanhempien toimeentulotukiasiakkuudella on selkeä yhteys myös lasten ja nuorten psykiatrisen erikoissairaanhoidon tai psyykelääkkeiden käyttöön, rikollisuuteen sekä sijoituksiin kodin ulkopuolelle. Tutkimuksen (Paananen ym. 2012) mukaan hyvinvointi eriytyy ja

hyvinvoinnin ongelmat kasautuvat. Nuorilla, joilla ei ole peruskoulun jälkeistä tutkintoa, esiintyy useimmin psykiatrisen erikoissairaanhoidon tai psykiatrisen lääkityksen käyttöä, toimeentulo-ongelmia ja rikollisuutta. (Paananen, Ristikari, Merikukka, Rämö & Gissler 2012, 27–41.)

Vanhempien sosiaalinen asema, pienituloisuus ja toimeentulotuen tarve moninkertaistavat nuorten todennäköisyyttä jäädä vaille perusasteen jälkeistä koulutusta. 1980-luvun alussa syntyneissä ikäryhmissä toimeentulotukeen turvautuneiden perheiden pojista lähes joka kolmas jäi vaille perusasteen jälkeistä koulutusta. Kriittisimpiä elämänvaiheita ovat koulutuksen nivelvaiheet ja muut siirtymävaiheet, joissa nuorille tarjottava tuki on syrjäytymisen ehkäisyn kannalta tehokasta toimintaa. Vanhempien sosioekonomiset asemat siirtyvät usein lapsille myös Suomessa, jota pidetään tasa-arvoisena hyvinvointiyhteiskuntana. Ilmiö selittyy osittain sillä, että ylemmissä tuloluokissa olevat vanhemmat pystyvät siirtämään varallisuuttaan, suhteitaan ja henkistä pääomaansa lapsille, jolloin heidän lapsillaan on paremmat mahdollisuudet menestyä elämässään. Myös perheen elämäntyyli, arvostukset, lahjakkuus sekä geneettisesti terveys ja luonteenpiirteet siirtyvät tietyin osin vanhemmilta heidän lapsilleen. Vanhempien ja lasten sosioekonomiset asemat ovat näin ollen yhteydessä myös yhteiskunnassa, jossa vallitsee todellinen tasa-arvo. (Hiilamo 2011, 96.)

Paanasen ym. (2012) 1987 syntyneiden lasten ja nuorten hyvinvointia mittaavaan tutkimukseen viitaten tämän päivän Suomessa ilmenee monitahoinen yhteiskunnallinen ongelma, jossa huono-osaisuus periytyy sukupolvelta toiselle. Vaikka suurella osalla nuorista menee hyvin, kasvava joukko lapsia ja nuoria tarvitsisivat tukea kiinnittyäkseen yhteiskuntaan. Vanhempien sosioekonominen asema, koulutus, terveys, taloudellinen tilanne ja perhesuhteet vaikuttavat heidän lastensa kouluttautumiseen ja muihin hyvinvoinnin alueisiin. Niiden ikäluokan lasten, joiden vanhemmilta puuttui perusasteen jälkeinen tutkinto, 38,1 prosentilta puuttui peruskoulun jälkeinen tutkinto. Ainoastaan viidesosalla koulutamattomien vanhempien jälkikasvusta oli lukio- tai korkeakoulututkinto. Tutkimuksessa havaittiin myös alueellisia eroja. Eniten peruskoulun jälkeinen tutkinto puuttui nuorilta, jotka olivat käyneet koulua Päijät-Hämeessä, Uudellamaalla,

Itä-Uudellamaalla tai Ahvenanmaalla. (Paananen, Ristikari, Merikukka, Rämö & Gissler 2012, 26, 37.)

Nuoruusiän huono-osaisuudella on yhteys ennenaikaisiin kuolemiin. Ennenaikaisuudella tarkoitetaan Bergin ym. (2011) tutkimuksessa ikävuosina 18-43 tapahtuneita kuolemantapauksia, joissa keskimääräinen kuolinikä oli 31 vuotta. Tutkimuksessa havaittiin, että terveydellisellä huono-osaisuudella ei ollut merkitystä, mutta 16-vuotiaiden koulutuksellisilla (huono koulumenestys ja jatkosuunnitelmien puute), elämäntyyllisillä (viikoittainen alkoholin käyttö ja päivittäinen tupakointi) ja sosiaalisilla huono-osaisuustekijöillä oli huomattavia vaikutuksia kuolleisuuteen. Merkittävintä kuolleisuuden nousu oli niillä, joilla ei ollut peruskoulun jälkeisiä jatkosuunnitelmia. Lisäksi erityisiksi riskitekijöiksi muodostuivat perhetekijät, kuten yksinhuoltajuus, vanhempien avioero ja se, etteivät nuoret tunteneet isäänsä läheiseksi. Myös vanhempien työttömyys tai pitkäaikainen sairausloma tuottivat riskin kuolla ennenaikaisesti. Miehillä yleisin kuolinsyy olivat itsemurha ja naisilla erilaiset taudit. (Berg, Huurre, Kiviruusu & Aro 2011, 172, 176.)

Riskien kartoittaminen ja niiden tiedostaminen on perheiden kanssa työskentelemissä tärkeää. Opinnäytetyöllä pyritään vastaamaan myös tähän haasteeseen esittelemällä tutkimustietoa. Erityisesti nuorilla, osoitteettomilla aikuisilla on havaittu huono-osaisuuden ennustettavuus jo peruskoulun viimeisellä luokalla. Heillä on ollut muihin nuoriin verrattuna enemmän päihdeongelmia, mielenterveyden ongelmia ja vaikeuksia koulunkäynnissä ja kotioloissa. Tyttöjen asunnottomuutta ennustivat mielenterveyden ongelmat, muutto toiselle paikkakunnalle ja vanhemman työttömyys. Pojilla puolestaan korostuivat heikko koulumenestys, tiheä humalajuominen, vanhempien riitely ja äidin matala koulutustaso. Käytöshäiriöoireilu lapsena vaikutti molemmilla sukupuolilla asunnottomuuden pitkittymiseen. (Fröjd ym. 2012, 240–243.) Tuoreen THL:n Nuoret luokalla - tutkimusraportin mukaan nuorten syrjäytymisellä ja heikolla terveydellä on sidos toisiinsa; syrjäytyneet nuoret käyttävät enemmän terveyspalveluita ja lääkkeitä. Kustannukset yhteiskunnalle ovat peräti seitsenkertaiset verrattuna peruskoulunsa suorittaneisiin, pärjääviin nuoriin. (Aaltonen, Berg & Ikäheimo 2015, 26.)

Kyse ei siis ole pelkästään inhimillisestä kärsimyksestä vaan nuorten syrjäytyminen on myös taloudellisesti merkittävä asia.

Eriyistä huolta tulisi kantaa huolenpitoa vaille jääneiden vanhempien kyvystä olla itse vanhempi. Yhteiskuntatieteellinen tutkimus on löytänyt sukupolvien huono-osaisuusketjuja, köyhyyskulttuureita. Saurama (2014) toteaa, että sosiaalityöntekijöiden tulkinnan mukaan ylisukupolviset ongelmat ovat esimerkiksi sellaisia, että vanhempien hoitamattomat (psykkiset) ongelmat voivat pahimmassa tapauksessa siirtyä lapselle joko käyttäytymispiirteinä tai siten, että lapsi sairastuu itse. Saurama (2014) kehottaa perheiden kanssa työskenteleviä tarkastelemaan kriittisesti perheen lähiverkostoja, heidän kykyään kannatella ja toisaalta kartoittaa lähiverkoston haitallisia vaikutuksia. Haasteena on, miten resurssit, osaaminen ja intressit saadaan kohdentumaan sekä lasten että vanhempien kanssa työskentelyyn. Sosiaalityötä tulisi myös avata asiakkaille enemmän, jotta saataisiin hyvä, luottamuksellinen pohja työskentelylle.

4 SOSIAALIOHJAUS AIKUISSOSIAALITYÖSSÄ

Vuonna 2004 Helsingin sosiaalivirastossa (nykyinen Sosiaali- ja terveystieteiden virasto) tehtiin päätös siitä, että yksi kolmasosa sosiaalityöntekijöiden viroista muutetaan sosiaaliohjaajien viroiksi. (Kaljonen 2008, 49.) Tämän virkojen muuttamisen voidaan katsoa olevan jatkumona sille muutosprosessille, joka sosiaalityössä oli käynnistynyt jo 1990-luvun alun laman aikoihin. Silloin taloudellinen taantuma loi paineita kuntien sosiaalitoimille; toimeentulotuensaajien määrä lisääntyi, sosiaalityöntekijöiden asiakasmäärät kasvoivat ja asiakkaiden ongelmat näyttäytyivät entistä monisyisimpinä. Tämä aiheutti muutospaineita kuntien sosiaalityön toteuttamiselle ja 1990-luvulla tehtiinkin valtakunnallinen kokeilu, jossa osa kunnista kokeili toimeentulotuen myöntämisen siirtämistä Kelaan. Kyseinen kokeilu ei kuitenkaan johtanut pysyvään käytäntöön vaan toimeentulotuen myöntäminen säilyi edelleen kuntien vastuulla, joiden oli mietittävä muita ratkaisuja toimeentulotukijärjestelmän parantamiseksi (Liukko 2006, 26.) Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) toteuttaman aikuissosiaalityön kartoituksen mukaan neljäsosa aikuissosiaalityön työntekijöistä tekee toimeentulotukityötä 60 % työajastaan (Kivipelto & Blomgren 2012.)

Toimeentulotukijärjestelmää on pyritty muuttamaan vuosia tuloksetta. Valtioneuvosto asetti vuonna 2007 Sata – komitean, joka perustettiin valmistelemaan sosiaaliturvan kokonaisuudistusta. Tavoitteena oli selkiyttää ja yksinkertaistaa järjestelmää, mutta tavoite jäi saavuttamatta. Kelan ja kaupunkien palveluyhteistyökokeilua on jatkettu muun muassa Vantaan kaupungin toimesta 1.6.2013 alkaen ja Kela-kokeilujen uskottiin yleistyvän lähivuosina. Hallituksen 25.3.2014 tekemän päätöksen myötä perustoimeentulotuen käsittely siirretään Kelan tehtäväksi 1.1.2017. Tämä tulee merkittävästi muuttamaan toimeentulotuen ja aikuissosiaalityön rakenteita sekä koko palvelujärjestelmää.

Helsingin sosiaalivirastossa (nykyinen Sosiaali- ja terveystieteiden virasto) toimeentulotukijärjestelmää ryhdyttiin kehittämään siten, että vuonna 1999 päätettiin eriyttää puhdas toimeentulotuen myöntäminen itse sosiaalityöstä. Tämä tarkoitti sitä, että kaupallisen koulutuksen saaneiden etuuskäsittelijöiden ammattiryhmä

alkoi vastaanottaa ja käsitellä kirjallisia toimeentulotukihakemuksia. (Liukko 2006, 27.) Toisena merkittävänä kehitysaskelena voidaan pitää sitä, että vuoden 2004 sosiaalityöntekijöiden virkojen muuntamisen jälkeen sosiaaliohjaajat aloittivat uutena ammattiryhmänä sosiaaliasemilla vuonna 2005. Alun perin tarkoituksena oli, että sosiaaliohjaajat tekisivät intensiivistä lähityötä asiakkaiden kanssa, jotta sosiaalisten ongelmien syventymistä pystyttäisiin ehkäisemään. Pian kuitenkin havaittiin, että sosiaaliohjaajien mahdollisuudet työskennellä pienen asiakasmäärän kanssa olivat vähäiset ja lopulta sosiaaliohjaajat sidottiin toimeentulotukityöhön, jolloin lähityö kotikäynteineen ja sidosryhmätapaamisineen väheni. Asiakasmäärä yhtä sosiaaliohjaaja kohden on tällä hetkellä noin 300-400 toimeentulotuen saajaa. Sosiaalityöntekijöiden virkoja on muutettu sosiaaliohjaajien viroiksi viimeksi vuonna 2013. Vuoden 2013 organisaatiomuutoksen jälkeen sosiaalityöntekijöiden työpanosta on kohdennettu nuoriin alle 25-vuotiaisiin ja täysin uusiin toimeentulotuen asiakkaisiin. Uusi toimeentulotuen asiakas on Helsingissä määritetty siten, että hänelle ei ole tehty yhtään toimeentulotuen päätöstä Helsingin asiakastietojärjestelmässä.

Helsingin sosiaali- ja terveystieteiden virastossa toimeentulotukityön sosiaaliohjaaja työskentelee kaikkien toimeentulotukea hakevien yli 25-vuotiaiden asiakkaiden kanssa. Työskentely painottuu asiakkaisiin, jotka tarvitsevat harkinnanvaraista tai ennaltaehkäisevää toimeentulotukea. Asiakkaita tavataan lähinnä jos heidän olosuhteensa tulee selvittää, he ovat itse yhteydessä sosiaaliohjaajaan tai heistä herää huoli. Sosiaaliohjaajan tulee laatia jokaisen toimeentulotukiasiakkaan osalta etuuskäsittelyohjeistus, jossa asiakkaan perhetilanne, etuudet ja asuminen selvitetään. Etuuskäsittelijä tekee tämän ohjeistuksen pohjalta asiakkaan perustoimeentulotuen päätökset jatkossa, mikäli asiakkaan tilanteessa ei tapahdu muutoksia. Sosiaaliohjaaja on näin ollen tekemisissä suuren asiakasmäärän kanssa, mutta usein vain pintapuolisesti ja lyhyen aikaa. Sosiaaliohjaaja pystyy toimeentulotukityön, ohjauksen, neuvonnan, asiakastapaamisten, akuuttityön sekä etuuskäsittelyn ohjeistamisen lisäksi työskentelemään intensiivisesti ainoastaan kourallisen asiakasmäärän kanssa kerrallaan. Puhutaan painopisteasiakkaista, joihin työskentelyä kulloinkin kohdennetaan.

Opinnäytetyön tavoitteena on kehittää sosiaaliohjauksen sisältöä aidossa työelämäympäristössä ennaltaehkäisevä työote huomioiden. Työkokemuksemme on tehnyt aiheesta kiinnostavan, koska menetelmällisyyttä on pidetty lähinnä sosiaalityöntekijöiden työhön liittyvänä asiana. Lisäksi olemme työssämme havainneet, että perheiden kanssa työskentely on pääosin reaktiivista. Opinnäytetyössä pyrimme kartoittamaan sosiaaliohjauksen perheiden kanssa tehtävän työn nykytilannetta ja osana laajempaa tavoitetta huomioimaan myös sosiaaliohjaajan työnkuvan muutoksen perustoimeentulotuen siirtyessä Kelaan vuonna 2017. Sosiaaliohjaajien toimenkuvan muutoksien selventämiseksi ja työn sisällöllisen kehittämistarpeen kuvaamiseksi olemme hyödyntäneet Jari Helminsen (2013) väitöstutkimusta sosiaaliohjaajien työn lähtökohdista, ammatillisesta kasvusta ja kehityksestä ammattitaitoon, asiantuntijuuteen sekä tulevaisuuskuvaan liittyen.

Sosiaaliohjaajat kokevat, että alan ammattilaisuuden muodostuminen edellyttää ihmisyyteen, työn keinoihin ja eettisiin lähtökohtiin, kuten eriarvoistumisen vastaiseen toimintaan syventymistä. Asiakastyön keskiössä ovat kohtaamis- sekä vuorovaikutus- ja yhteistyövalmiudet. Ammattilaisuus rakentuu koulutuksesta sekä työuran ja elämäkokemusten karttumisesta. Sosiaaliohjaajia eri työkentillä kuvattiin määritelmillä tukijat, ohjaajat ja kehittäjät. (Helminen 2013, 5-6.) Tutkijoiden työskentelytavassa korostuvat asiakkaan fyysisten, psyykkisten ja sosiaalisten tarpeiden tunnistaminen sekä mahdollisuuksista vastata näihin niin alan työn keinoin kuin yhteistyössä muiden toimijatahojen kanssa. He eivät niinkään tee verkostotyötä vaan ohjaavat asiakkaat yhteistyötahoille. Palvelujen tunnistaminen on heille tärkeää. Ohjaajat painottivat erityisesti koulutuksen merkitystä, mutta huomioivat myös työ- ja elämäkokemuksen vaikutuksen ammatillisuuteen. He painottavat työn sisällön merkitystä ja toivovat työnkuvan kirkastamista. He ohjasivat asiakkaita ennen muuta omatoimisuuteen ja uskovat yhteistyön tuloksellisuuteen. Kehittäjät puolestaan haluavat etsiä vaihtoehtoja työhön ja käytäntöihin. Heillä korostuvat yhteistyöverkostoissa tehtävä työ ja heillä on valmiuksia olla liikkeelle panevana voimana asiakastyössä. He korostavat erityisesti kumppanuutta asiakastyössä. (Helminen 2013, 215–229.) Oman ammatillisuuden tunnistaminen on tärkeää, jotta tuntisi oman tapansa työskennellä ja kehittää omaa työtään niistä lähtökohdista. Usein valmiiksi annetut toimintamal-

lit jäävät puolitiehen juuri siitä syystä, ettei niiden täytöntöönpanossa huomioida työntekijöiden yksilöllisiä eroja. Pohdittavaksi jää, kuinka sosiaaliohjaajat voisivat kehittää työtään ja varautua ennalta Kela-siirtoon.

5 ENNALTAEHKÄISEVÄN TYÖOTTEEN VAHVISTAMINEN

Eduskunnan tarkastusvaliokunnalle tehdyssä nuorten syrjäytymistä käsittelevässä selvityksessä (Notkola ym. 2013) esitettiin, että palveluiden vaikuttavuuden parantamiseksi lyhyellä aikavälillä varhaisen tuen ja reagoinnin työtettä tulisi vahvistaa ja ottaa käyttöön hyvin toimivia tunnistamisen ja seulonnan malleja. Mallien avulla tunnistetaan erityistä tukea ja paneutuvampaa työtettä tarvitsevat nuoret. Pitkän aikavälin ehdotuksena on muun muassa, että otetaan käyttöön yhdistelmähoitomalleja, joissa työskentely toteutuu samanaikaisesti nuoren, hänen vanhempiansa, perheen ja ulkoisten verkostojen kanssa. Lisäksi tulisi panostaa julkisten peruspalvelujen avulla lasten ja nuorten perheiden ja vanhempien tukemiseen. Muutoksen kohteena ovat erityisesti alle 18-vuotiaat nuoret. Muutos edellyttää kuntien olemassa olevien palveluiden ja resurssien uudenlaista kohdentamista ennaltaehkäisevään toimintaan. (Notkola ym. 2013, 12–13.)

Kumuloituneista ongelmista kärsivien nuorten kohdalla kaikki toimijat ovat merkittävässä asemassa, koska asiakkaan voi olla vaikea tietää kenen puoleen kääntyä (Keskitalo & Määttä 2012). Perusturvasta ja peruspalveluista vastaavat tahot toimivat useimmiten itsenäisesti ja toimijat vastaavat vain omista ammatillisen roolin toiminnoistaan. Keskeisessä asemassa nuorten aikuisten auttamisessa ovat sosiaalityöntekijät ja TE-toimiston työntekijät. Sektoreiden välistä yhteistyötä vaikeuttavat erilaiset toimintakulttuurit ja salassapitovelvoitteet. Lisäksi puutteelliset resurssit ja kiire vaikeuttaa toimijoiden yhteistyötä. Eri toimijoiden välinen yhteistyö olisi tarpeen nuorten auttamiseksi jo varhaisessa vaiheessa. (Keskitalo & Määttä 2012, 198–205.) Eri toimijoiden yhteistyön vahvistamisen lisäksi myös palveluiden käyttäjiä tulisi kuulla jo suunnitteluvaiheessa, jotta palveluita voitaisiin kehittää asiakaslähtöisesti.

Sanna Järnström (2011) nostaa esille asiakaslähtöisyyden kolme ulottuvuutta: itsemääräämisoikeus, osallistuminen sekä tasavertainen vuorovaikutus ja tiedonsaanti. Asiakaslähtöisyyden lähtökohta on, että ensin pitää selvittää mitä asiakas itse haluaa. Itsemääräämisoikeus voidaan jakaa oikeuteen ajatella, tah-

toa ja toimia. Osallistuminen tarkoittaa osallistumista itseä koskeviin päätöksiin, joka puolestaan edellyttää, että asiakkaalla on riittävät ja ajantasaiset tiedot tilanteestaan. (Järnström 2011, 46, 52–53.) Asiakasta ei tulisi johdatella asiakkaan asemaan, jossa asiakkaan itsemääräämisoikeus ei toteudu. Jos asiakas ei koe tulleen kuulluksi, hän ei välttämättä halua ottaa vastuuta tilanteensa kohenemisesta. Osallistuminen oman tilanteen määrittelyyn ja mahdollisten toimenpiteiden suunnitteluun voivat kasvattaa asiakkaiden aktiivisuutta ja tuoda tyytyväisyyttä palveluita kohtaan. (Järnström 2011, 168–186, 171.)

Käsitteenä asiakaslähtöisyys ei ole ongelmaton kun on kyse julkisesta sektorista, koska aikuissosiaalityötä kohdistetaan asiakkaille myös heidän tahdostaan riippumatta. Asiakkaita velvoitetaan muun muassa aktiivitoimiin. Asiakaslähtöisyys tulisi kuitenkin nähdä koko sosiaalialan toimintaa ohjaavana periaatteena. Asiakkaan omat tavoitteet ja toiveet työskentelyn suhteen tulisi huomioida aina kun asiakkaalle tarjotaan sosiaalipalveluita. Lain asiakkaan asemasta ja oikeuksista tavoitteena on asiakaslähtöisyyden edistäminen, asiakassuhteen luottamuksellisuus ja asiakkaan oikeus hyvään palveluun ja kohteluun sosiaalihuollossa (Laki asiakkaan oikeuksista 2000). Ehkäisevän sosiaalipolitiikan perusteellut ovat usein koskeneet kustannussäästöjä ja palveluiden integraatiota. Alan toimijoita on kannustettu hoitamaan ongelmia, ei ehkäisemään niitä. Palvelutuotannon voimavarat määrittyvät usein juuri sosiaalisten ongelmien ja terveysongelmien hoidon, eivät ennaltaehkäisevän toiminnan perusteella. (Hiilamo 2011, 99.)

Varhainen puuttuminen (early intervention) voidaan nähdä osallisuuteen ja avoimuuteen tähtäävänä yhteistoiminnan tapana. Keskeistä on varhainen vastuunkantaminen toisten tukemiseksi. Varhainen puuttuminen liitetään usein lapsiin, nuoriin ja perheisiin kohdistuvaksi toiminnaksi, jonka tavoitteena on ehkäistä syrjäytymisriskiä. Varhainen puuttuminen tarkoittaa sitä, että työntekijät, perhe ja läheisverkosto tunnistavat ja toimivat riittävän varhain huolten kasvuun sekä ongelmien kasautumiseen nähden. (Lammi-Taskula ym. 2011, 18, 186–187). Työskentelyssä on tarkoitus toimia yhdessä perheen ja läheisverkoston kanssa, jossa sovitaan riittävästä tukitoimista. Tavoitteena on poistaa työntekijälle muodostunut huoli ja turvata lapsen tai nuoren kasvu ja kehitys. Suomessa

varhainen puuttuminen on kirjattu hallitusohjelmaan ja se on ollut esillä Sosiaali- ja terveydenhuollon Kaste kehittämissuunnitelmassa 2008–2011 sekä Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämissuunnitelmassa 2007–2011. Ohjelmissa korostetaan osallisuutta sekä työntekijöiden ja perheiden välistä varhaista yhteistyötä. Varhaisen puuttumisen ei tulisi perustua vain riskiryhmien ja lastensuojelullisten toimien ympärille vaan sen tulisi käynnistyä silloin, kun auttamismahdollisuudet ovat olemassa. (Lammi-Taskula ym. 2011, 18, 186–187).

Aikuissosiaalityön sosiaaliohjauksessa ammatillisia työmenetelmiä voisi mielestämme käyttää enemmän ja kehittää. Pilottihankkeita voisi käyttää työmenetelmien käyttöönoton tukena. Työkokemuksemme perusteella vaikuttaa siltä, että työmenetelmiä käytetään erityisesti sosiaalityön keinona, ei niinkään sosiaaliohjaajan työvälineenä. Sosiaaliohjaajan työ on painottunut toimeentulotuen käsittelyyn varsinaisen asiakastyön kustannuksella. Seuraavaksi esittelemme joitakin mahdollisia, sosiaaliohjaukseen soveltuvia ja edelleen kehitettäviä työmenetelmiä.

Huolen vyöhykkeessä työntekijän kokema huoli kasvaa siinä suhteessa miten hän kokee omien auttamiskeinojensa riittävyyden. Huoli kohdistuu usein lapsen kehitykseen ja selviämiseen sekä työntekijän omiin mahdollisuuksiin toimia. Huolen kasvaessa työntekijä tietää, että hän tarvitsee myös muun perheen verkoston tukea, jotta työskentely voi edetä. Huolen vyöhykkeistö (Arnkil 2005) on kehitetty työntekijöiden tarpeeseen jäsentää kokemaansa, toimintamahdollisuuksiaan ja muun verkoston avun tarvetta. (Lammi-Taskula ym. 2011, 187–188). Huolen vyöhykkeistön neljä osaa jakaantuvat koetun huolen mukaan;

- 1) *ei huolta*, työntekijä kokee, että työskentely perheen kanssa on sujuvaa
- 2) *pieni huoli*, työntekijällä on pientä huolta, mutta kokee voivansa auttaa
- 3) *tuntuva huoli eli huolen harmaa vyöhyke*, työntekijä kokee, etteivät hänen omat keinonsa enää riitä ja työskentelyyn tarvitaan lisätukea.
- 4) *suuri huoli*, kyseessä on kriisitilanne, jossa on toimittava viipymättä (Arnkil ym. 2003).

Lapset puheeksi – keskustelussa pyritään lapsen kehityksen tukemiseen erityisesti silloin, kun lapsen elämäntilanteeseen liittyy vaikeuksia. Tavoitteena on lapsen hyvinvoinnin kannalta keskeisten tekijöiden tunnistaminen ja niiden tukeminen. Keskustelussa vanhemman/vanhempien kanssa kartoitetaan, mitkä asiat arjessa sujuvat (vahvuus) ja mitkä tuottavat ongelmia tai mahdollisesti myöhemmin johtavat ongelmiin (haavoittuvuus) ja mitä muutoksia nuoren elämässä on tapahtunut. Lisäksi tehdään toimintasuunnitelma siitä, mitkä asiat vaativat muutoksia ja miten muutokset toteutetaan. Tarvittaessa pidetään neuvonpito, johon osallistuu myös nuori ja muita tahoja, kuten koulun edustajia. (Solantaus 2014, 3).

Kuvastin on sosiaalityön työyhteisöille suunnattu reflektiivinen itsearviointi- ja vertaisarviointimenetelmä. Kuvastimen avulla on mahdollista tukea tiimin arvioivaa työtapaa ja lisätä niin yhteisöllisen kuin yksilöllisen asiantuntemuksen kehittymistä. Menetelmä tukee myös hiljaisen tiedon sanallistamista ja työssä oppimista. (Yliruka 2006, 3). Kuvastin työskentelyä ja Lapset puheeksi -keskustelua voisi soveltaa sosiaaliohjauksessa siten, että sosiaaliohjaaja esittelee asiakastapauksen tiimikokouksessa, kun on kartoittanut nuoren ja perheen vahvuuksia ja riskejä, sekä reflektoi omaa työskentelyään perheen kanssa. Perheen tilanteen selvittämisen aikana tiimikokoukseen osallistuvat tekevät omia muistiinpanojaan mieleen tulevista asioista ja huomioista asiakastapaukseen liittyen. Sen jälkeen kukin osallistuja kertoo oman näkemyksensä perheen tilanteesta ja keskustelua jatketaan tämän pohjalta.

6 OPINNÄYTETYÖN TAVOITTEET JA TOIMINTAYMPÄRISTÖ

Opinnäytetyön tavoitteena oli ennen kaikkea tarkastella toimeentulotukiasiakkuuden ylisukupolvisuutta ja aikuissosiaalityön asiakasperheiden kanssa tehtävää työtä sosiaaliohjauksen näkökulmasta sekä esitellä tutkimustietoa ylisukupolvisuudesta ja syrjäytymisestä. Tavoitteena oli kartoittaa Helsingin aikuissosiaalityössä toimeentulotukiasiakkaiden kanssa tehtävää perhetyötä. Tavoitteena oli myös pohtia työn kehittämishaasteita ja keinoja ehkäistä ylisukupolvista toimeentulotukiasiakkuutta sosiaaliohjaajan työssä, koska yksikin syrjäytymisen kierteestä nostettu nuori olisi yhteiskunnallisesti ja taloudellisesti merkittävä saavutus. Tämä saattaisi mahdollistua, jos sosiaaliohjaajien työskentelyn pohjaa vahvistetaan. Opinnäytetyössä tarkasteltiin lisäksi sosiaaliohjaajien perheiden kanssa tehtävän työn menetelmiä ja työn asiakaslähtöisyyttä. Opinnäytetyön käsitteistö ja tiedon etsiminen muotoutuivat näin ollen perheiden kanssa työskentelyn, toimeentulotukiasiakkuuden, ylisukupolvisuuden tunnistamisen ja nuorten syrjäytymisen ympärille.

6.1 Tutkimuskysymykset

Olemme sosiaaliohjaajan työssämme havainneet, että toimeentulotukityön sosiaaliohjaajat työskentelevät asiakasperheiden kanssa esimerkiksi hädän uhattessa ja keskittyvät kannattelevaan työhön tai akuuttityöhön. Mahdollisesti tuloksellisempaa olisi työskennellä oikea-aikaisesti asiakasperheen kasautuvien ongelmien ehkäisemiseksi. Työskentelyssä tulisi havaita jo varhaisessa vaiheessa perheen ongelmien kehittyminen, koska pitkittyessään ongelmat kasautuvat ja kärjistyvät.

Opinnäytetyön tutkimuskysymykset ovat:

- Miten sosiaaliohjaajat työskentelevät perheiden kanssa?
- Millaisia näkemyksiä esimiehillä on sosiaaliohjauksen suhteen?
- Miten perheiden kanssa tehtävää työtä tulisi kehittää, jotta voidaan ehkäistä toimeentulotuen ylisukupolvisuutta?

6.2 Metodologia ja toimintaympäristö

Opinnäytetyön lähtökohtana oli aikuissosiaalityössä tekemämme havainto siitä, että perheiden kanssa työskentely on ongelmalähtöistä, reaktiivista eikä toimeentulotukiasiakkuuden pitkittymiseen tai ylisukupolvisuuden ehkäisyyn panosteta riittävästi. Opinnäytetyön metodologinen lähestymistapa on lähinnä tutkimuksellinen kehittämistoiminta (Toikko & Rantanen 2009). Tutkimuksellisessa kehittämistoiminnassa on olennaista uudenlainen tietokäsitys, jossa tuotetaan käyttökelpoista tietoa käytännön tarpeisiin. Keskeisessä asemassa ovat toimijoiden osallisuutta ja prosessia edistävät sekä kehittämistä tuottavat välineet. Tutkimuksellisessa kehittämistoiminnassa ei niinkään tavoitella tieteellisesti luotettavaa tietoa vaan tulkinnallista ja kriittistäkin arviota valitusta toiminnasta. Merkittävänä erona perinteiseen tieteelliseen tutkimukseen verrattuna tutkimuksellisessa kehittämistoiminnassa kokemustieto on tasaveroista tieteellisen tiedon kanssa. Tutkimuksellisessa kehittämistoiminnassa kyse ei ole pelkästään käytännön haasteiden ratkaisemisesta vaan tavoitteena on tuottaa yleiseen keskusteluun tietoa, jota voidaan testata myös uusissa ympäristöissä. Voidaan kin puhua prosesseista, jotka sijoittuvat tutkimuksen ja projektityön välimaastoon. (Toikko & Rantanen 2009, 155–157.) Opinnäytetyömme sijoittuu tutkimuksellisen kehittämistoiminnan viitekehykseen, koska hyödynnämme tiedon tuottamisessa myös pitkää työkokemustamme aikuissosiaalityöstä ja erityisesti toimeentulotukityöstä. Koimme, että työkokemusta oli tärkeää tuoda esille, koska sosiaalista raportointia ei sosiaaliohjauksessa ole juuri käytetty eikä ylisukupolvisuutta ole tarkasteltu ilmiön tasolla nimenomaan sosiaaliohjaajien työstä käsin.

Toimintaympäristönä opinnäytetyössämme on Helsingin sosiaali- ja terveystieteiden Nuorten palvelut ja aikuissosiaalityön – yksikkö. Opinnäytetyöhön saatiin tutkimuslupa Helsingin kaupungilta kesäkuussa 2014. Emme saaneet tutkimuslupaa opinnäytetyöntekijöiden itsenäiseen aineistonkeruuseen asiakkaiden osalta vaan asiakkaita oli etsittävä yksikön sosiaaliohjaajien kautta. Tutkimuslupaa ei niin ikään saatu asiakkaiden Kela/Soky tai ATJ- asiakastietojärjestelmien katseluun aineiston hankintaa varten. Näillä reunaehdoilla ei ollut vaikutusta lopulliseen opinnäytetyöhön.

Alkuperäisen suunnitelman mukaan opinnäytetyötä varten oli tarkoitus haastatella sellaisten perheiden huoltajia, joissa on 16–17-vuotias nuori, joka ei ole saatujen tietojen mukaan koulutuksessa. Asiakashaastatteluihin kutsuttavat asiakkaat olisi poimittu Helsingin kaupungin Tietokeskuksen toimesta kerätyltä asiakaslistalta sosiaaliohjaajien toimesta. Asiakaslistoihin on poimittu sellaiset asiakasperheet, joissa on 16–17-vuoden ikäinen nuori. Asiakaslistat on kerätty keväällä 2014 ja saatettu tiedoksi kaikkiin Helsingin palvelupisteisiin. Myös sellaiset perheet olisi huomioitu, joissa nuori käy työssä ja kartoitettu, miksi nuori ei ole koulutuksessa. Tiedote opinnäytetyöstä ja haastattelusta sekä suostumus tietojen käyttämiseen lähetettiin Kallion palvelupisteen sosiaaliohjaajille ja edelleen lähetettäväksi kriteerit täyttävälle kantasuomalaisille asiakasperheille. Valitsemalla haastatteluun pelkästään suomenkielentaitoiset perheet pyrimme välttämään kielitaitoon liittyviä väärinymmärryksiä ja rajaamaan mahdolliset kulttuuriin liittyvät tekijät tutkimuksemme ulkopuolelle. Tarkoituksena oli keskittyä sosiaaliohjaajan työskentelyyn näiden perheiden kanssa. Asiakaslista tarkistettiin syksyllä 2014 Kallion palvelupisteessä, mutta yhtään kriteerit täyttävää perhettä ei löytynyt. Asiakaslistoja käytiin palvelupisteissä läpi useiden kuukausien viiveellä ja niiden suppea ikäjakauma, 16-17-vuotiaat, saattoi johtaa siihen, että kyseinen nuori oli jo saanut koulutuspaikan tai täyttänyt 18-vuotta siinä vaiheessa kun sosiaaliohjaaja oli perheeseen yhteydessä.

Laajensimme kyselyn Haagan ja Herttoniemen palvelupisteisiin, jolloin kävi ilmi, ettei kriteerit täyttäneitä asiakasperheitä löydetty kyseisiltäkään alueilta. Myllypuron alueelta löytyi yksi kriteerit täyttävä asiakasperhe, mutta aineiston vähäisyyden vuoksi asiakkaan haastattelusta luovuttiin. Sen sijaan päädyimme tekemään ryhmähaastattelun eräiden Helsingin sosiaali- ja terveystieteiden Nuorten palvelut ja aikuissosiaalityön – yksikön palvelupisteiden sosiaaliohjaajien esimiehille. Haastattelu toteutettiin 29.1.2015 Kallion palvelupisteessä.

Opinnäytetyömme on laadullinen tutkimus, jossa tutkija pyrkii aineiston pohjalta löytämään ja esittämään odottamattomia seikkoja. (Eskola & Suoranta 2000, 19–20.) Laadullista tutkimusta varten on tarkoituksenmukaista kerätä aineistoa, jonka avulla tutkittavaa asiaa on mahdollista tarkastella useammasta näkökulmasta (Alasuutari 1999, 82–84).

7 AINEISTON KERUU

Opinnäytetyössä käytetään laadullisia aineiston keruumenetelmiä. Aineisto koostuu sosiaaliohjaajien ja esimiesten ryhmähaastatteluista. Aineiston riittävyttä arvioidaan siitä lähtökohdasta, että aineistoa on riittävästi, kun uusista tapauksista ei enää ilmene tutkimuksen kannalta uutta tietoa. (Eskola & Suoranta 2000, 62.) Opinnäytetyössä on hyödynnetty Helsingin kaupungin Tietokeskuksen tilastojen ja asiakaslistojen lisäksi Haapamäen (2013) raporttia 18–20-vuotiaista helsinkiläisistä toimeentulotuensaajista vuosina 2006–2011. Haapamäki (2013) tarkasteli toimeentulotukea saaneita helsinkiläisiä nuoria Helsingin sosiaaliviraston (nykyisin Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus) toimeentulotuen asiakastietojärjestelmän kautta vuodesta 2006 vuoteen 2011 asti. Tilastoja käytettiin aiheen ajankohtaisuuden osoittamiseksi ja perusteluna aiheen merkittävyydelle.

Sosiaaliohjaajille laadittiin lisäksi perustietolomake. (LIITE 2). Lomakkeella selvitettiin esimerkiksi sosiaaliohjaajien koulutustausta ja työkokemus sekä kysyttiin avoimilla kysymyksillä kehittämisehdotuksia. Avoimiin kysymyksiin päädyttiin siksi, että toivoimme sosiaaliohjaajien paneutuvan lomakkeen avulla syvemmin kehittämisehdotuksiin. Kerätty aineisto esitellään opinnäytetyön tulosluvussa.

7.1 Teemahaastattelut

Eräs laadullisen tutkimuksen aineistonkeruun muodoista on haastattelu. Haastattelutyypin valintaan vaikuttaa se, millaista tietoa haastateltavilta halutaan saada. Valitsimme haastattelutyypiksi puolistrukturoidun haastattelumenetelmän. Haastattelua varten laadimme seitsemän avointa kysymystä. Avoimet kysymykset eivät tarjoa vastausvaihtoehtoja vaan houkuttelevat haastateltavaa vastaamaan omin sanoin (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 188). Tarkoituksenamme oli saada mahdollisimman monipuolisia vastauksia ja eri näkökulmia valituista teemoista.

Sosiaaliohjaajien teemahaastattelun avulla selvitettiin millaisella orientaatiolla ja millaisilla työmenetelmillä he työskentelevät toimeentulotukiasiakkuudessa ole-

vien lapsiperheiden kanssa. Työkokemuksen kautta oletuksenamme oli, että useimmiten toimeentulotuen lapsiperheasiakkaita esimerkiksi tavataan vain silloin kun heillä on vuokravelkaa, kriisimajoituksen tarve tai kun on kyse lastensuojelullisesta huolesta ja arvioinnista. Useimmiten lapsiperheillä on ensisijaiset etuudet haettuina, eivätkä he näin ollen ole erityisinä painopisteasiakkaina vahvasti toimeentulotukeen perustuvassa sosiaaliohjaajan työssä. Aineiston perusteella tämä olettamus oli hyvin suuntaa antava.

Kallion palvelupisteen sosiaaliohjauksen tiimi on yksi Helsingin kahdeksasta sosiaaliohjauksen tiimistä, siellä työskentelee 11 sosiaaliohjaajaa ja esimiehenä on johtava sosiaalityöntekijä. Osallistuimme Kallion palvelupisteen sosiaaliohjaajien tiimikokoukseen, jossa esittelimme opinnäytetyömme aiheen ja kutuimme sosiaaliohjaajat ryhmähaastatteluun. Heille lähetettiin myös sähköpostitse lyhyt kuvaus opinnäytetyöstä. Toteutimme ryhmähaastattelun sosiaaliohjaajille Kallion palvelupisteen kokoustilassa 8.10.2014. Haastatteluun osallistui lopulta seitsemän sosiaaliohjaajaa ja yksi opiskelija, joka oli seuraamassa tilaisuutta eikä osallistunut keskusteluun.

Sosiaaliohjaajien ryhmähaastattelussa molemmat opinnäytetyöntekijät olivat niin ikään läsnä; toinen toimi päähaastattelijana, toinen esitti lisäkysymyksiä ja kirjasi ylös yleisiä havaintoja haastattelutilanteesta. Sosiaaliohjaajia haastatellaan pyrittiin saamaan selville Kallion palvelupisteen asiakkaiden tyypilliset perhetilanteeseen liittyvät nuorten ongelmat sekä sosiaaliohjaajien tämän hetkiset valmiudet kohdata ja käsitellä ongelmia toimeentulotukityössä. Opinnäytetyössä oltiin lisäksi kiinnostuneita siitä, miten sosiaaliohjaajat tällä hetkellä työskentelevät perheiden kanssa. Haastatelimme myös kolmea sosiaaliohjaajien esimiestä. Tarkoituksena oli selvittää heidän käsityksiään sosiaaliohjaajien nykyisistä työkäytännöistä ja ehdotuksiaan sosiaaliohjaajan työn kehittämiseen. Molemmista haastatteluista toivottiin keskustelevia.

Toteutimme sosiaaliohjaajien esimiesten ryhmähaastattelun kolmen eri palvelupisteen esimiehelle Helsingin Kallion palvelupisteessä 29.1.2015. Haastateltavat esimiehet valikoituivat niistä esimiehistä, joilta olimme tiedustelleet haastatteluun sopivia perheitä. Ryhmähaastatteluun osallistuminen oli esimiehille va-

paaehtoista. Merja Strellman toimi haastattelussa päähaastattelijana ja Maiju Meling esitti tarkentavia kysymyksiä sekä havainnoi haastattelutilannetta. Ryhmähaastattelu nauhoitettiin. Haastattelun alussa kerrattiin haastattelun tarkoitus ja opinnäytetyön tavoitteet. Haastattelukysymykset teemoiteltiin valmiiksi ja ne pohjautuivat opinnäytetyön tutkimuskysymyksiin.

7.2 Eettisyys ja luotettavuus

Tutkimuksen tekemisessä tulee kiinnittää huomiota eettisiin kysymyksiin, kuten tiedon hankintaan ja julkistamiseen liittyviin asioihin. Hyvältä tutkimukselta edellytetään hyvää tieteellistä käytäntöä, joita ovat muun muassa rehellisyys, huolellisuus ja tarkkuus niin tiedonhankinnassa kuin arvioinnissa. Toisten tutkimuksia tulee kunnioittaa ja tuoda ilmi kaikki sidonnaisuudet. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 23–24). Opinnäytetyössä on pyritty kunnioittamaan hyvän tutkimuksen käytäntöjä esittämällä sekä tiedonkeruumenetelmät että tulokset rehellisesti ja totuudellisesti.

Tutkimustietojen käsittelyssä keskeisiä asioita ovat luottamuksellisuus, anonymiteetti ja vapaaehtoisuus sekä riittävä tieto tutkimuksesta. Haastateltaville kerrottiin ennen haastattelun aloittamista, että haastattelut ovat luottamuksellisia eikä kukaan ulkopuolinen voi tunnistaa heitä lopullisesta opinnäytetyöstä. Heidän anonymiteettiään suojeltiin siten, että nimiä ei kirjattu muistiinpanoihin. Haastateltavista käytettiin numeroitua tunnusta työskentelyn helpottamiseksi ja se merkittiin asiakirjoihin tunnistetiedoksi. Käytimme sosiaaliohjaajista koodeja S1, S2 ja niin edelleen sekä esimiehistä koodeja E1, E2 ja E3. Litteroitua aineistoa on 22 sivua. Tutkimusaineistoa, litteroituja haastatteluja, perustietolomakkeita ja tilastotietoa säilytetään Kallion palvelupisteessä lukitussa kaapissa, johon ulkopuolisilla ei ole pääsyä. Materiaali hävitetään kun opinnäytetyö on julkaistu, kuitenkin viimeistään 30.6.2015. Haastateltavilla oli oikeus perua osallistumisensa milloin tahansa ilmoittamalla siitä opinnäytetyöntekijöille.

Olemme molemmat työskennelleet Helsingin kaupungilla sosiaaliohjaajina usean vuoden ajan. Merja Strellman työskentelee tällä hetkellä sosiaaliohjaajana Kallion palvelupisteessä. Maiju Meling on työskennellyt sosiaaliohjaajana ja johta-

vana sosiaalityöntekijänä. Tällä hetkellä hän työskentelee johtavana sosiaaliohjaajana. Tunemme työn kautta useamman haastatteluihin osallistuneen sosiaaliohjaajan ja esimiehen. Kuten edellä on kerrottu, tutkimuseettisistä syistä Merja Strellman toimi Kallion palvelupisteen sosiaaliohjaajien haastattelussa lähinnä tarkkailijana ja esimiesten haastattelussa Maiju Meling oli tarkkailijan roolissa. Tällä pyrittiin välttämään, että haastattelijaksi olisi huomaamattaan ohjannut keskustelua tai haastateltavat olisivat vastanneet siten kuin olettivat haastattelijoiden toivovan.

Pyrimme kuvaamaan, käsittelemään ja analysoimaan keräämäämme aineistoa mahdollisimman avoimesti ja kattavasti. Tavoitteena on antaa lukijalle mahdollisuus seurata koko tutkimusprosessia. Läpinäkyvyys on tärkeää, jotta lukija voi arvioida tutkijan ajatusten syntyä, valintoja ja siten myös tutkimuksen luotettavuutta (Eskola & Suoranta 2000, 20). Suorat sitaatit tukevat aineiston luotettavuutta, koska niiden avulla lukija voi tehdä todellisuuteen pohjautuvia päätelmiä (Eskola & Suoranta 2000, 208). Suorien sitaattien avulla lukija voi muun muassa päätellä, kuinka tasaisesti puheenvuorot ovat jakautuneet haastateltavien kesken. Käytämme suorien sitaattien yhteydessä lyhenteitä S1, E2 ja niin edelleen läpinäkyvyyden ja luotettavuuden lisäämiseksi. Tällä tavoin vältetään tilanne, jossa esimerkiksi käytetään vain yhden vastaajan vastauksia eikä saada luotettavaa kuvaa haastattelujen sisällöistä. Säilytämme myös alkuperäisen tekstiaineiston, jotta jälkepäin voidaan tarkastaa esimerkiksi onko haastattelijaksi ohjannut keskustelua ja ovatko tulokset luotettavia. (Syrjälä, Ahonen, Syrjäläinen & Saari 1995, 165.)

Litteroinnilla ja nauhoitteiden laadukkuudella on myös merkityksensä aineiston luotettavuuteen, kuten myös sillä, millaisia haastattelutilanteet ja -paikat sekä haastatteluiden kestot ovat. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 232–233). Kallion virastotalon tila, jossa haastattelut tehtiin, oli kaikille haastatteluun osallistuneille tuttu sekä kokouspaikkana että taukotilana. Näin ollen haastateltavien oli mahdollisesti helpompi aloittaa keskustelu ja olla avoimempia kuin täysin vieraassa paikassa. Havaintomme mukaan haastattelut alkoivat luontevasti ja toisten puheenvuoroja kuunneltiin huolellisesti. Aihe vaikutti kiinnostavan kaikkia haastateltavia ja he pitivät teemaa tärkeänä. Luotettavuuden kannalta on

kuitenkin syytä pohtia, olisivatko haastattelujen tulokset erilaiset, jos haastattelijoina olisivat toimineet haastateltaville täysin vieraat henkilöt. Tuloksiin on voinut vaikuttaa myös se, että molemmilla on omat ennakkokäsityksensä tutkimusaiheesta työkokemuksen myötä.

7.3 Aineiston analyysi

Kvalitatiivisen aineiston analyysi erotellaan aineistolähtöiseen, teorialähtöiseen ja teoriasidonnaiseen tarkastelutapaan (Eskola 2001, 136–138 & Tuomi ym. 2002, 95–102). Teorialähtöinen analyysi etenee aineiston ehdoilla, mutta aineiston tarkasteluun liitetään teoreettiset käsitteet (Eskola 2001, 138; Tuomi ym. 2002, 116). Opinnäytetyömme aineiston analyysissä on hyödynnetty teoriaohjaavaa sisällönanalyysia, jossa aiemmin muotoiltuja tai teoreettisia käsitteitä käytetään analyysissä hyväksi, mutta ne eivät yksin ohjaa tulkintaa ja analyysia.

Sisällönanalyysissä aineistoa tarkastellaan eritellen, yhtäläisyyksiä ja eroja etsien ja tiivistäen. Sisällönanalyysi on tekstianalyysia, jossa tarkastellaan jo valmiiksi tekstimuotoisia tai sellaiseksi muutettuja aineistoja. Tutkittavat tekstit voivat olla käytännössä mitä tahansa aineistoja, kuten kirjoja, päiväkirjoja, haastatteluja, puheita ja keskusteluita. Sisällönanalyysin avulla pyritään muodostamaan tutkittavasta ilmiöstä tiivis kuvaus, joka kytkee tulokset ilmiön laajempaan kontekstiin ja aiheeseen liittyviin muihin tutkimustuloksiin. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 103–108.) Sisällönanalyysimuodoista aineiston käsittelyyn valittiin aineistolähtöinen kvalitatiivinen ja induktiivinen analyysitapa, jossa aineistoa prosoidaan pelkistämällä (reduointi), ryhmittelemällä (klusterointi) ja teoreettisten käsitteiden luomisella (abstrahointi). (Tuomi & Sarajärvi 2009, 108–109.)

Aineiston analyysissä aineistosta muodostetaan kokonaiskuva erilaisten menetelmien, kuten erittely, tiivistäminen ja yhdisteleminen avulla. Analyysissä tarkoituksena on selkeyttää aineistoa ja tuottaa uutta tietoa tutkittavasta ilmiöstä. (Eskola & Suoranta 2000, 138; Hirsjärvi & Hurme 2000, 143.) Aineiston analyysin avulla pyritään myös löytämään aineistoa kuvaavia yhteisiä käsitteitä ja lainalaisuuksia. Tiivistämisen ja tulkitsemisen kautta pyritään aineistosta löytämään sellaisia yhteisiä ja erottavia piirteitä, joiden avulla opinnäytetyön lukija pystyy

muodostamaan käsityksen tutkimusaineistosta. (Metsämuuronen 2006, 51, 255.) Tutkimustuloksena ei ole se, mitä haastateltavat sanovat vaan tulosten saamiseksi täytyy aineistoa myös analysoida. (Eskola & Suoranta 2000, 180).

Opinnäytetyön aineiston analyysissä on hyödynnetty myös teemoittelua, joka on niin ikään sisällönanalyysia. Teemoittelussa aineistosta etsitään ja erotellaan tietoa. Teemoittelussa pyritään yhdistämään teoreettinen ja empiirinen tieto lopullisia tutkimustuloksia varten. (Eskola & Suoranta 2000, 175–182.) Ennen aineiston analyysiä täytyi aineisto muokata analysoitavaan muotoon. Analyysiä varten litteroimme nauhoitetut haastattelut sanasta sanaan. Sovimme yhteisesti, ettemme litteroi esimerkiksi huokauksia ja muita vastaavia ääniä, koska ne eivät ole opinnäytetyömme kannalta olennaisia. Samasta syystä emme merkinneet painotuksia tai taukoja litteroituun aineistoon. Litteroinnin jälkeen luimme tekstit useaan kertaan saadaksemme kokonaiskäsityksen aineistosta. Haastatteluaineiston teemoittelussa kiinnitimme huomiota myös siihen, että pystyimme vertailemaan haastatteluaineistoja keskenään. Haastatteluaineiston tiivistettiin ensin selkeämpään muotoon poistamalla tekstistä haastattelun aiheiden kannalta epäoleelliset seikat ja ilmaukset. Tutkimuskysymykset ohjasivat ryhmähaastattelun rakennetta ja esitettyjä kysymyksiä, joten vastauksista poimittiin ainoastaan aiheen kannalta oleelliset kommentit. Analyysivaiheessa aineistoa ryhmiteltiin. Kommentteja käsiteltiin siten, että samaa aihealuetta käsittelevät ilmaukset yhdistettiin ja kertomukset poimittiin näin samaan yleisempään käsiteryhmään.

Sosiaaliohjaajien ryhmähaastattelun avulla pyrimme selvittämään minkälaisella orientaatiolla ja minkälaisilla työmenetelmillä sosiaaliohjaajat työskentelevät toimeentulotuen asiakasperheiden kanssa, erityisesti jos perheessä on koulutuspaikkaa vailla oleva nuori. Haastattelun avulla pyrimme selvittämään, mitkä ovat tyypilliset ongelmatilanteet perheiden kanssa tehtävässä työssä ja miten sosiaaliohjaajat pyrkivät niitä ratkaisemaan. Sosiaaliohjaajien nimiä ei julkaistu vaan käytimme heistä tunnistekoodoja S1, S2 ja niin edelleen. Aluksi litteroidusta tekstistä alleviivattiin pelkistettyjä, samanlaisia ilmaisuja. Klusteroinnin eli ryhmittelyn jälkeen sosiaaliohjaajien aineiston alaluokiksi muodostui pelkistettyjen ilmaisujen perusteella ylisukupolvisuuden tunnistaminen, asiakastapaamis-

ten tärkeys ja sosiaaliohjaajan työmenetelmät. Yhdistäväksi luokaksi muodostui sosiaaliohjaajan toimintamalli perheiden kanssa tehtävästä työstä, kun perheessä on 16-17-vuotias nuori.

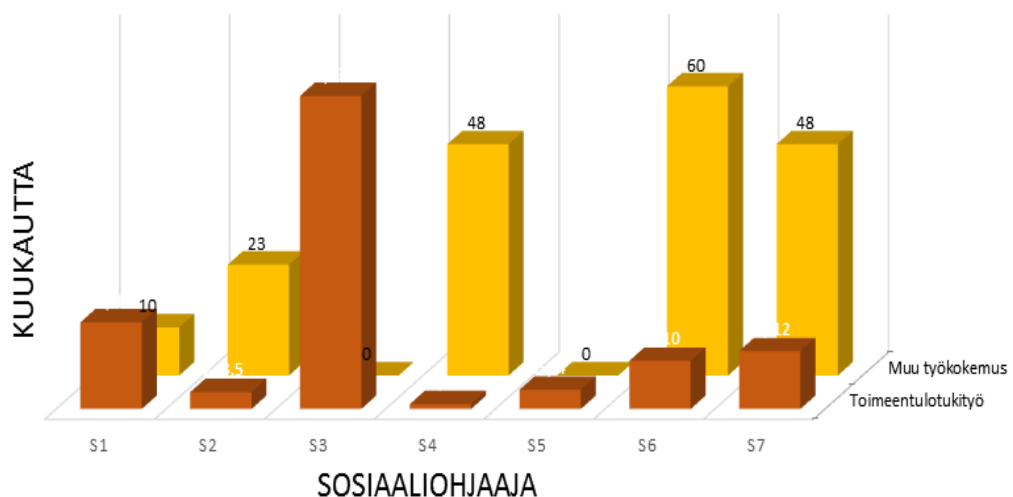
Esimiesten ryhmähaastattelun avulla pyrimme selvittämään esimiesten käsityksiä siitä, miten sosiaaliohjaajat työskentelevät toimeentulotuen asiakasperheiden kanssa, erityisesti jos perheessä on koulutuspaikkaa vailla oleva nuori. Haastattelun avulla pyrimme selvittämään, miten esimiesten käsityksen mukaan ylisukupolvisuus tunnistetaan sosiaaliohjaajan työssä, miten sosiaaliohjaajat työskentelevät perheiden kanssa, mitä toiveita esimiehillä on sosiaaliohjauksen suhteen ja miten perheiden kanssa pitäisi työskennellä ylisukupolvisuuden ehkäisemiseksi sosiaaliohjaajan keinoin. Esimiesten nimiä ei julkaistu vaan käytimme heistä tunnustekoodia E1, E2 ja niin edelleen.

Ryhmille annettiin nimet; ylisukupolvisuuden tunnistaminen, asiakasperheiden tapaamisten sisältö, nuorten huomioiminen työskentelyssä, vastuutyöntekijän määrittäminen sekä kehittämistarpeet ja työskentelyn tavoitteet. Ryhmittelyn avulla oli jo mahdollista rakentaa pohjaa tutkimuskysymysten kannalta oleellisille ilmiöille. Sen jälkeen poimimme ryhmistä opinnäytetyön kannalta merkittävimmät käytännön asiakastyön käsitteet: työskentely perheiden kanssa, työn tavoitteet sekä sosiaaliohjaajien käsitykset nuoren asiakkuuden määräytymisessä. Ryhmien nimiä on käytetty haastatteluaineiston otsikoinnissa.

8 TULOKSET

Tässä luvussa esittelemme opinnäytetyön aineiston pohjalta saatuja tärkeimpiä tuloksia. Tulokset on jaoteltu tutkimuskysymysten mukaisiin aiheisiin. Voidaan todeta, että onnistuimme kysymysten laatimisessa, koska saimme vastaukset kaikkiin aihealueisiin ja kysymykset ymmärrettiin hyvin. Perustietolomakkeella kerätyistä tiedoista saimme selville, että haastatteluun osallistuneet sosiaaliohjaajat olivat kaikki koulutukseltaan sosionomeja ja heillä oli kokemusta toimeentulotukityöstä. Perustietolomakkeessa kysyimme myös kehittämissuhteita, mikä osoittautui turhaksi, koska vastaukset olivat samoja kuin haastattelussa saadut tiedot. Sosiaaliohjaajien haastatteluaineisto osoittautui riittäväksi, koska esimiesten haastattelussa ei juuri tullut esille uusia asioita. Seuraavaksi esittelemme perustietolomakkeella saadut tiedot sosiaaliohjaajien työkokemuksesta toimeentulotukityöstä ja muusta sosiaalialan työstä (KUVIO 1).

SOSIAALIOHJAAJEN TYÖKOKEMUS



KUVIO 1. Ryhmähaastatteluun osallistuneiden sosiaaliohjaajien työkokemus.

Sosiaaliohjaajilla oli työkokemusta toimeentulotukityöstä keskimäärin 16,3 kuukautta eli 1 vuosi ja 4 kuukautta ja muusta sosiaalialan työstä 27 kuukautta eli 2 vuotta ja 2 kuukautta. Merkille pantavaa on, että työkokemuksen osalta hajonta oli suuri sekä toimeentulotukityöstä että muusta sosiaalialan työstä. Kahdella vastaajalla oli suunnilleen yhtä paljon työkokemusta molemmista.

8.1 Ylisukupolvisuuden tunnistaminen

Sosiaaliohjaajat kertoivat ryhmähaastattelussa, että toimeentulotukiasiakkuuden ylisukupolvisuus on näkynyt työssä vaihtelevasti. Ylisukupolvisuus on tullut esille työntekijöille sattumalta ja satunnaisesti.

Siitä ei ole työyhteisössä paljoa keskusteltu. (S1)

Sosiaaliohjaajien haastattelussa selvisi, että varsinaisia keinoja ylisukupolvisuuden tunnistamiseksi ei sosiaaliohjaajien työssä ole käytössä. Ylisukupolvisuus saattaa tulla esille asiakkaiden omien kertomusten perusteella tai sattumalta. Yksi sosiaaliohjaajista totesi, että hän on ohjannut 18 vuotta täyttäneitä asiakasperheiden nuoria hakemaan itsenäisesti toimeentulotukea nuorten palveluista. Ylisukupolvisuus on näkyvissä sosiaaliohjaajille usein juuri tässä asiakkuuden siirtymävaiheessa. Toisaalta 18 -vuotiaat nuoret saattavat siirtyä asiomaan nuorten palveluihin myös sosiaaliohjaajan huomaamatta. Haastattelussa eräs sosiaaliohjaajista totesi, että 17 -vuotiaat nuoret jäävät perheen asiakkuudessa ”kuoppaan” eikä nuoria oteta työskentelyssä juuri huomioon. Useimmiten nuorten kohdalla harrastuskulut ja kouluun liittyvät kulut korostuvat toimeentulotukityössä, mutta nuoren kokonaistilanne jää sosiaaliohjaajalle usein vieraaksi. Nuoret eivät useimmiten osallistu perheen asiakastapaamisille, koska heillä on omat menot ja kulut. Toisin sanoen vain vanhemmat asioivat sosiaaliohjaajien kanssa.

Esimiesten mukaan toimeentulotuen ylisukupolvisuus näkyy sosiaaliohjaajien työssä siten, että pidempään työskennellyt sosiaaliohjaaja saattaa tunnistaa jonkin oman asiakkaansa aikuisena toimeentulotukiasiakkaana, kun tämä on aikaisemmin ollut toimeentulotukea saaneen perheen lapsi tai nuori.

Jossain tilanteissa nousee esille, että itse asiassa ne vanhemmat on jo toisen tai kolmannen polven asiakkaita. (E1)

Kyllä siellä on tunnistettavissa juuri ehkä samalla tavalla. Työntekijä voi sanoa tunnistavansa, mutta ei sitä systemaattisesti seurata. (E2)

Systemaattista seurantaa ei tehdä vaan esille tulleet tapaukset ovat olleet poikkeuksia. Tiimikokouksissa ylisukupolvisuudesta keskustellaan satunnaisesti ja mikäli perhe on muuttanut muualta Helsinkiin, ei sosiaaliohjaaja välttämättä tiedä perheen taustoja.

Meidän alueellakin on sitä, että on muutettu jostain, niin välttämättä ei osata tai ehkä asia ei nouse esille. (E1)

Ei meillä erityisesti ole, tietysti siinä vaikuttaa se, onko pitkäaikaista henkilöstöä, minulla on tiimissä aika paljon suhteellisen vihreitäkin sosiaaliohjaajia, jotka eivät tunne sitä aluetta ja edelleenkin siellä on heille ihka uusia asiakkaita. (E3)

8.2 Asiakasperheiden tapaamisten sisältö

Asiakasperheiden tapaamiset koettiin sosiaaliohjaajien mielestä tärkeäksi, mutta he myös totesivat, ettei tapaamisten toteuttamiseen jää riittävästi aikaa. Sosiaaliohjaajat olivat yhtä mieltä siitä, että asiakkaita ylipäättään pitäisi ehtiä tavata enemmän, koska asiakastapaamisella saa huomattavasti paremman käsityksen asiakkaan kokonaistilanteesta. Haastattelussa ilmeni, että ajan puutteen vuoksi sosiaaliohjaaja keskittyy lapsiperheen tapaamisilla usein juuri vanhemman asioihin ja ongelmiin. Useimmiten keskustelu painottuu työnhakuun ja vuokravelkoihin. Haastattelussa sosiaaliohjaajat toivat esille, että usein perheen perusasiatkin ovat sekaisin. Lasten asioista keskustellaan tapaamisilla lähinnä nuorempien lasten päiväkotiiin ja harrastuksiin sekä lasten huoltoon ja käytännön lastenhoitojärjestelyihin liittyvistä asioista. Kontaktit, konsultointi ja huoliviestit lastensuojeluun ovat yleisesti käytössä olevia työmenetelmiä. Yksi sosiaaliohjaajista totesi, että lapsiperheiden kanssa järjestetyt tapaamiset ovat usein lyhyitä, jos lapset ovat mukana. Sosiaaliohjaajien työhuoneet koettiin ahtaiksi ja

niiden todettiin korostavan työntekijä-asiakas asetelmaa. Usein lapsilla ei ole tapaamisella tekemistä ja tapaamiset päättyvät joskus kesken lasten väsyttyä. Asiakasperheitä tavataan sosiaaliohjaajien toimesta vaihtelevasti, joitakin muutamia kertoja vuodessa, joitakin ei edes yhtä kertaa vuodessa. Usein tapaamisten tiheys liittyy perheen ongelmiin ja siihen miten paljon perheet tarvitsevat sosiaaliohjaajan panostusta.

Vähän surullista, että mitä enemmän ongelmia esiintyy, sitä useammin perhettä tavataan. (S1)

Näin ollen sosiaaliohjaajan työ painottuu lähinnä korjaavaan työhön eikä ongelmien ennaltaehkäisyyn.

Esimiesten mukaan sosiaaliohjaajan työssä korostuvat erityisesti vuokravelkojen selvittely ja harkinnanvaraisen toimeentulotukipäätösten tekeminen muun muassa lasten harrastuskulujen osalta. Mahdollinen lastensuojelun asiakkuus määrittää sitä, kuinka tiiviisti perheiden kanssa työskennellään. Toisaalta tehdään myös verkostotyötä yhdessä lastensuojelun kanssa.

Painopiste riippuu paljon siitä, onko lastensuojeluasiakkuutta. Jos on tiivis lastensuojeluasiakkuus, niin kyllä se pitkälti pyörii toimeentulotuen ympärillä ja niiden mahdollisten harkinnanvaraisten myöntämisessä, mutta toki jonkun verran asiakkaita tavataan. Jos on vuokravelkatilanteita ja muita, niin sitten tavataan verkostona yhdessä lastensuojelun kanssa. Jos perhe ei ole lastensuojelun asiakkuudessa, voi olla että kontakti on meille tiiviimpi. (E3)

Parhaiten tiedetään heidän elämästä, jotka ovat lastensuojelun asiakkaana, mutta sosiaaliohjauksen työote kuitenkin pyörii niin paljon toimeentulotuen ympärillä. (E1)

Kyllä se toimeentulotuen kautta tulee. Ihmetellään esimerkiksi harrastuskuluja, perheen tilannetta ja miten voitaisiin tällä todella ehkäistä köyhyyttä tai ylisukupolvista köyhyyttä. Hyvin usein todetaan, että toimeentulotuki ei kuitenkaan ole ratkaisu näihin pitkässä juoksussa. Vuokravelat näkyvät, talousvetoisesti niin kuin meidän ohjastyö muutenkin on. (E2)

Yksi esimiehistä toi esille, että toimeentulotuki on tarkoitettu lyhytaikaiseksi tuuksi eikä sillä pitkällä tähtäimellä tulla poistamaan köyhyyttä. Perheen tilanteen

ja olosuhteiden syvempi tarkastelu ei esimiesten mukaan välttämättä ole mahdollista tai tarpeellistakaan. Syyksi esimiehet arvioivat resurssien rajallisen määrän.

Minulla on käsitys, että jos tullaan varatulle ajalle vuokravelan kanssa, niin ei ehkä välttämättä ole mahdollisuutta perheen tilanteen syvempään kartoittamiseen. (E1)

Väitän, etteivät kaikki sosiaaliohjaajat aina tiedäkään missä päiväkodissa tai missä koulussa perheen lapset ovat vai ovatko äidin kanssa kotona. Tehdään tavallaan salapoliisityötä, että onko koti-hoidontuki ja joku äidin kanssa kotona. Se on resurssikysymys. (E1)

Pääosin sosiaaliohjaajan työ painottuu toimeentulotuen käsittelyyn ja on lähinnä vanhempien elämäntilanteen tarkastelua. Toisaalta esimiehet toivat esille, mikäli perheen tilanne herättää sosiaaliohjaajassa huolta, tilannetta arvioidaan syvemmin ja tarvittaessa tehdään lastensuojeluilmoitus.

Nostetaan esille huolta ja sitten mahdollisesti tehdään jopa ilmoitusta lastensuojeluun. (E1)

Kyllä se lähtee niistä aikuisista. Kun kohdataan aikuisia, siitä miten he tuovat huolta esille, mikä heidän tilanne on ja kuinka paljon heillä nousee huoli näistä lapsista. Minkä ikäisiä lapsia perheessä on ja onko jotain muita huoliviestejä. (E2)

Olimme kiinnostuneita myös siitä, millaisia asiakastapauksia sosiaaliohjaajat pääasiassa ovat esitelleet tiimikokouksissa ja mihin he ovat kysyneet esimiehen tukea. Vastauksissa korostuivat vuokravelat, harrastuskulut sekä perheiden erityiset ja vaativatkin tilanteet. Keskustelussa sivuttiin myös sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen välistä työnjakoa. Kaksi esimiestä pohti toimeentulotuen harkinnanvaraisuutta siitä näkökulmasta, kuka on oikeutettu toimeentulotukeen esimerkiksi lasten harrastuskulujen osalta.

Vuokravelat on meillä ainakin keskeisin, pohditaan missä menee rajat. Myönnetäänkö vielä sen kolmannenkin kerran, kun velkaa taas on, se on varmaan yleisin. (E3)

Ja jos ollaan jo siinä tilanteessa, että kriisimajoitusesitystä tehdään tai on turvakotitilanteita, koska ei ne kaikki ole kuitenkaan sosiaalityössä ja perheväkivaltaa on. Ohjaajilla on kuitenkin sellaisiakin asiakkaita. (E1)

Käymme paljon keskustelua, onko ei-toimeentulotukiasiakkaan perheellä, ehkä pienituloisella yksihuoltajaperheellä oikeus toimeentulotukeen. Hekin joutuvat tekemään näitä valintoja ja jonkun verran kysymyksiä kumpuaa henkilöstön omasta elämästä ja omista kokemuksista. Ei voi ehkä harrastaa ja pitääkö meidän toimeentulotuella myöntää se, kun ei ole meidän asiakkuudessa ja olisi yhtäläiset oikeudet. (E3)

Eräs esimiehistä kertoi henkilöstön kesken virinneestä keskustelusta, jossa oli pohdittu vanhempia, jotka eivät hae toimeentulotukea, vaikka olisivat mahdollisesti oikeutettuja siihen. Tällaisten perheiden tulot ylittävät juuri ja juuri normirajat, mutta esimerkiksi lasten harrastuskulujen maksukuukausina ne jäisivät normin alle. Tällaiset perheet todennäköisesti joutuvat rajaamaan lastensa harrastuksia varojen puutteen vuoksi, mutta toimeentulotuen piirissä olevien lasten kohdalla valintaa ei välttämättä tarvitse tehdä.

8.3 Nuorten huomioiminen työskentelyssä

Haastattelussa yksi sosiaaliohjaajista totesi, ettei sosiaaliohjaajilla usein ole käsitystä siitä, mitä perheen lapsille kuuluu. Poikkeuksen tähän muodostavat ne perheet, joiden vanhemmat ottavat itse puheeksi lapsen tilanteen ja kuulumiset. Yksi sosiaaliohjaajista kertoi, että usein vanhemmat nostavat itse esille omaan jaksamiseensa liittyvät asiat, jotka ovat yhteydessä koko perheen tilanteeseen. Lapsiperheen arjen haasteet nousevat työssä usein esille. Haastattelussa sosiaaliohjaajat totesivat myös, että usein lapset otetaan asiakastapaamisille mukaan ainoastaan silloin, kun vanhemmilla ovat asiat jokseenkin hallinnassa. Jos vanhempien ongelmat liittyvät esimerkiksi vanhempien päihdeongelmaan, on se heijastunut jo lapsiinkin siinä määrin, että lastensuojelu on perheen arjessa mukana.

Esimiehet toivat esille, sosiaaliohjaajat olivat muuttaneet työskentelyään 16-17-vuotiaiden nuorten olosuhdeselvitysvaatimuksen jälkeen. Sosiaaliohjaajat olivat

tarkistaneet perheiden tiedot ja osa oli lähestynyt perheitä kirjeellä, jossa oli Nuorten palveluiden sosiaalityöntekijän yhteystiedot. Haastattelussa mukana olleiden esimiesten palvelupisteistä yhdessä oli lähetetty kirje sekä nuorelle että vanhemmille. Yhdessä kirje oli lähetetty vanhemmalle ja eräässä selvitykseen reagoitiin Kela-tietojen tarkastamisella.

On nimenomaan tarkasteltu lasten ikiä ja sitä onko perheessä tämän ikäisiä lapsia ja katsottu ensisijaisesti sellaisia vanhempia, että onko nuori koulussa tai töissä, onko heillä huolta nuoresta ja tietävätkö he, että mitä nuorille kuuluu. On kerätty tieto ja raportoitu esimiehelle. (E2)

Eräs esimiehistä kertoi, että perheisiin, joilla on vaikeuksia, ei välttämättä saada kontaktia. Ongelmia kielletään, eivätkä he ole valmiita sitoutumaan intensiivempään työskentelyyn. Jos sosiaaliohjaajalla ei herää lastensuojelullista huolta, silloin luotetaan vanhemman kertomukseen eikä työskentelyä aloiteta. Tällaisissa tilanteissa yhteydenotto kirjataan ja jos jatkossa perheen tilanteesta huolestutaan, on tieto dokumentoituna asiakastietojärjestelmään.

Meillä on näyttäytynyt, kun käytiin tilastot läpi, että perhe jonka nuori ei ole missään koulutuksessa, niin heihin ei saa myöskään otetta. Vanhemmat voivat päättää ja rajoittaa yhteydenoton näihin nuoriin. (E2)

Yksi esimiehistä pohti sitä, miten kotiin ja sen olosuhteisiin voidaan ylipäättään puuttua. Hän pohti, että kotiin lähetetty kirje toimii niin, että vanhempien vastuulle jää yhteyden ottaminen auttaviin tahoihin. Eräs esimies totesi, että jos vanhempi ei huolestu peruskoulunsa päättäneen ja kotona olevan nuoren tilanteesta, se olisi itsessään jo merkki intervention tarpeesta. Tällöin tavoitteena olisi vanhemman välityksellä pyrkiä vaikuttamaan nuoren tilanteeseen ja keskustella nuoren tulevaisuudesta.

8.4 Vastuutyöntekijän määrittäminen

Osa sosiaaliohjaajista kokee, että vanhempi on etupäässä heidän asiakkaansa ja epävarmuutta esiintyy siitä kenen vastuulle alaikäinen nuori oikeastaan kuuluu. Ryhmähaastattelussa sosiaaliohjaajat totesivat, että usealla asiakasper-

heen nuorella on lastensuojelun tai varhaisen tuen asiakkuus, jolloin vastuu nuoren kanssa työskentelystä olisi etupäässä lastensuojelulla. Kuitenkin useamman sosiaaliohjaajan näkökulmasta koko asiakasperhe on heidän vastuulleen nuori mukaan lukien, jos vanhemmat ovat kyvyttömiä nuoren asioista huolehtimaan. Samaan aikaan sosiaaliohjaajat totesivat, ettei koko perheen huomiointiin jää aikaa. Haastattelussa kävi ilmi, että sosiaaliohjaajat eivät oikeastaan edes tiedä miten 17-vuotiaiden nuorten kanssa työskenneltäisiin.

Vähän siinä tulee sellainen tunne, että nuoret tarvitsisivat enemmän panoksia kun mitä meillä on heille antaa. (S1)

Todellisuudessa resurssit ei riitä. (S1)

Jos sosiaaliohjaajilla olisi tieto esimerkiksi koulupudokasnuoresta, työskentelyn sisältö tulisi katsoa sosiaaliohjaajien mielestä aina perhekohtaisesti. Silloin lähettäisiin liikkeelle nuoren tapaamisesta ja suunniteltaisiin koulutukseen hakemista. Toisaalta sosiaaliohjaajat totesivat, että koulun opinnohjauksella tulisi olla tässä suurempi rooli. Sosiaaliohjaajat ehdottivat myös, että koulusta ilmoitettaisiin joko opinto-ohjaajan tai koulukuraattorin toimesta, mikäli nuorella ei ole jatkosuunnitelmia tai koulu on vaarassa keskeytyä. Tähän sosiaaliohjaajat totesivat, että tiedon ylipäätään koulunsa keskeyttäneistä nuorista olisi tultava ajoissa, jotta asian eteen ehdittäisiin vielä työskentelemään. Tällä hetkellä käytössä on Helsingin kaupungin Tietokeskuksen tuottama asiakaslista asiakastietojärjestelmästä, johon on koottu kaikki toimeentulotuen asiakkuudessa olevat lapsiperheet, joissa on 16-17-vuotias nuori. Sosiaaliohjaajat ovat kartoittaneet listan avulla nuoria, joilla ei ole koulutuspaikkaa. Asiakaslista on koettu toisaalta hyväksi, mutta se ei voi olla ainoa keino näiden nuorten esiin nostamiseksi ja asiakaslistalta tieto nuoren statuksesta tulee liian myöhään. Sosiaaliohjaajat kokevat, että enemmän tulisi olla aikaa suunnitella koko perheen hyvinvoinnin tukemista. Ajatusta siitä, että myös perheen nuori osallistuisi asiakastapaamisille, pidettiin hyvänä. Haastattelussa sosiaaliohjaajat totesivat myös, että nuoret tarvitsisivat tukea juuri alle 18-vuotiaina jo ennen kun he siirtyvät nuorten palveluiden sosiaalityön vastuulle.

Tilanne on se, että oikeastaan näillä 17–vuotiailla ei ole työntekijää.
(S1)

Se on vähän hullunkurista. Miten tärkeää heihin olisikin panostaa.
(S3)

Todennäköisesti on kuitenkin niin, että sinä päivänä kun he täyttävät 18 vuotta, niin heistä tulee asiakkaita ihan omana yksikkönään.
(S7)

8.5 Kehittämistarpeet ja työskentelyn tavoitteet

Ryhmähaastattelussa selvitettiin sosiaaliohjaajien omia ehdotuksia perheiden kanssa työskentelyn parantamiseksi. Ensimmäisenä keinona sosiaaliohjaajat esittivät koulujen vastuuta opettaa nuorille elämänhallintaa ja kansalaistaitoja, panostaa opinnonohjaukseen ja koulukuraattoreihin. Sosiaalialan työn laajentamista osaksi koulun arkea pidettiin tärkeänä. Sosiaaliohjaajat esittivät myös, että yhä nuorempiin kohdistettuun etsivään työhön tulisi panostaa ja perustaa esimerkiksi oma etsivän nuorisotyön osasto. Alaikäisten nuorten kanssa työskentelyyn yksi sosiaaliohjaajista ehdotti omaa sosiaalityön yksikköä.

Jos todella aiotaan panostaa ennaltaehkäisevään työhön, sen tulisi olla myös kirjattuna uuteen lastensuojelulakiin. Lastensuojelusta putoaa 17–vuotiaita nuoria, jotka eivät ole oikeutettuja jälkihuollon palveluihin. Pitäisi miettiä, siirtyykö nuori siinä vaiheessa aikuis-sosiaalityön asiakkuuteen. Lisäksi tulisi tehdä tiivistä yhteistyötä ja panostaa siihen. Nuorten tulisi kokea, että heillä on tulevaisuuden näkymiä. Nuoret kokevat monesti epätoivoa. Samalla kun on teini-ikäinen ja hormonit hyrrää ja muutenkin elämä menee vähän huonosti ja voi olla, että vanhemmat eivät anna esimerkkiä siitä kuinka tärkeää on opiskella. Aika nopeasti nuoret sitten tippuu yhteiskunnan kelkasta. (S5)

Haastattelussa sosiaaliohjaajat olivat sitä mieltä, että he voisivat työskennellä nuorten kanssa, jos tähän varattaisiin aikaa ja resursseja. Sosiaaliohjaajan työn kannalta he totesivat haastattelussa, että yhteistyötä tulisi parantaa ennen kaikkea koulujen ja muiden yhteistyökumppaneiden sekä verkostojen kanssa. Sosiaaliohjaajat ehdottivat, että asiakastietojärjestelmästä voisi tulla tieto jos nuori on jäänyt vaille koulutuspaikkaa, jolloin työntekijä ikään kuin heräisi asiakasper-

heen tilanteeseen. Sosiaaliohjaajat kokivat, että asiakkaita tulisi tavata viraston ulkopuolella.

Ihan muualla kuin täällä toimistossa. (S7)

Kahviloissa ja asiakkaiden kotona tai oikeastaan missä tahansa, missä asiakas kokee, että olisi hyvä tavata. (S3)

Lisäksi sosiaaliohjaajat toivoivat erillisiä perhetapaamishuoneita, jotka voisivat olla yhteisiä muiden tiimien kanssa. Perhetapaamishuoneet tulisi olla tilavampia ja niiden sisustukseen tulisi panostaa. Yhdellä sosiaaliohjaajalla oli myös käsitys siitä, että työnantajan taholta ohjataan enemmän seuraamaan esimerkiksi opiskelijoiden kesätyön hakua liittyen ensisijaisiin etuuksiin, kun nuorten koulutuspolkuja.

Kaikki esimiehet olivat sitä mieltä, että sosiaaliohjaukseen tarvitaan lisäresursseja, jotta perheiden tilanteisiin voitaisiin syventyä kunnolla. Eräs totesi, ettei sosiaaliohjaajien koulutusta pystytä hyödyntämään parhaalla mahdollisella tavalla toimeentulotukeen painottuvassa työssä.

Tapaamiset ovat sellaisia, että työntekijä on tavannut asiakkaan viimeksi kahdeksan kuukautta sitten. Siinä ei ole intensiteettiä ja näillä resursseilla sitä ei ole mahdollistakaan olla. Tämä ei ole mikään syytös mihinkään, mutta minusta olisi tietysti hienoa, että sosiaalialan koulutetuilla kuitenkin olisi mahdollisuus myös muuhunkin kuin yksittäiseen interventioon. Laajempaan kysymyksenä niin, että olisi upeata, jos sosiaaliohjauksessakin pystyisi asiakkaiden muutosprosesseja viemään eteenpäin. (E1)

Mitään tietynlaista työmenetelmää tai mallia he eivät kaivanneet sosiaaliohjaajan työhön. Esimiehet katsoivat, että vastuu nuorten kanssa työskentelystä tulisi olla nuorten palveluissa tai lastensuojelussa ja yhteistyötä näiden tahojen kanssa toivottiin. Ylisukupolvisuutta voitaisiin erään esimiehen mukaan parhaiten ehkäistä tarjoamalla vanhempien kautta nuorille malli työssäkäyvistä, itse tuloja ansaitsevasta aikuisesta.

Ylisukupolvinen köyhyys, eikö pitäisi saada tuloja vanhemmille ja malli siitä heille ja heidän kauttaan lapsille. Ehkä sellainen, jos per-

heessä on kriisi ja talous romahtaa ja muuta, niin on ihan selkeä intervention tarve ja mahdollisuus vaikuttaa. Sitten elämä ei olisi yhtä alamäkeä. Siihen resursseja lisää, kun tuen tarve nähdään. (E2)

Ainakin sitten, jos tuen tarve on jatkunut jonkin ajallisen keston eikä ole mitään suunnitelmaa ja perhe ei itse tuota tietoa siitä, miten tästä mennään eteenpäin. (E1)

Eräs esimies kaipasi sosiaaliohjaajille lisää työvälineitä, kuten esimerkiksi valmiita esitteitä palveluista kotiin lähetettäväksi. Toiveena olisi, että esitteestä saatu tieto aloittaisi muutosprosessin perheessä. Lisäksi hän toivoi viranomaisien keskitettyä neuvontaa, josta voisi tarvittaessa tiedustella mitä palveluita on saatavilla kullekin asiakasryhmälle. Hän koki, että pelkkä yhteydenotto perheisiin ei riitä vaan heille pitäisi olla myös jotain tarjottavaa.

Jos me ohjaamme asiakkaita, pitää myös tietää tarkoitus ja tarjota jotain eikä vaan kartoittaa. Siihen ei ole sosiaaliohjauksessa tietyllä lailla panostettu, kun sitä ei ole nähty tässä vaiheessa vielä meidän ohjauksen työn keskiöksi. (E2)

Kaikki esimiehet pitivät asiakkaiden henkilökohtaisia tapaamisia erittäin tärkeänä ja sosiaaliohjaajan työn yhtenä edellytyksenä. Heidän mukaansa muut lakisääteiset velvoitteet vievät aikaa asiakkaiden kohtaamiselta. Eräs totesi myös, että aikaa ei välttämättä ole silloin, kun asiakas sitä tarvitsisi ja toisaalta, kun sosiaaliohjaajalla olisi aikaa, ei asiakkaita välttämättä saada tavattua. Eräs esimies toi esille huolensa resurssien riittävyyden myös vuoden 2017 jälkeen, jolloin perustoimeentulotuen käsittely ja maksatus siirtyvät Kelan tehtäväksi. Hän koki, että sosiaaliohjaajan työ voisi Kela-siirron jälkeen olla samanlaista kuin alun perin oli suunniteltu ja pienimuotoisesti kokeiltukin eli lähityötä. Yksi esimies toivoi, että asiakastyö siirtyisi ainakin osittain pois toimistoympäristöstä.

Jos meidän resursseja ei viedä sitä mukaa kun toimeentulotuki siirtyy, niin täytyyhän meillä aikaa johonkin riittää enemmän kun tänä päivänä. (E2)

Jalkautuvampaa työtä. Mentäisiin sinne, missä asiakkuudessa oleva perhe tai mikä tahansa asiakas on. (E3)

Lapsiperheiden eriytetylle palvelulle ei nähty tarvetta. Sen sijaan toivottiin asiakaslähtöisempää työskentelyä tiedustelemalla perheiltä, tietävätkö he mistä palveluita voi saada ja mitä palveluita on tarjolla. Lapsiperheiden palvelut koettiin pirstaleisiksi eikä tietoa niistä ollut saatavilla. Eräs esimies toivoi, että olisi jokin kokoava ja koordinoiva taho, joka ottaisi vastuun perheen tilanteesta. Kaikki esimiehet pitivät lastensuojelua kärjistyneissä tilanteissa oikeana vastuutahona.

9 JOHTOPÄÄTÖKSET

Lasten ongelmien taustalla on usein vanhempien toimeentulovaikeuksia, mielenterveysongelmia ja perhesuhteiden muutoksia. Huomattava osa mielenterveysongelmista alkaa jo lapsena, joihin perheen köyhyys altistaa. Lapsuudessa alkaneet mielenterveyden häiriöt vaikuttavat koulussa pärjäämiseen ja myöhempään hyvinvointiin. Lapsiperheiden köyhyys on kasvanut Suomessa vuosien 1990–2008 välillä 2,9 prosenttia, ja samaan aikaan tuloerot ovat kasvaneet. Lisäksi 1990-luvun laman aikana tehdyt poliittiset päätökset heijastuvat tähän päivään. Lasten ja perheiden peruspalveluita karsittiin ja ehkäisevästä työstä tingittiin. Kunnissa ehkäisevää ja hyvinvointia tukevaa työtä ei ole saatu lamaa edeltävälle tasolle, ja samalla korjaavien palveluiden käyttö ja kustannukset kasvavat. (Paananen ym. 2012, 37–41.)

Sosiaalitoimessa työskennellään tulevaisuudessakin niukkenevien resurssien kanssa. Suuntaus on ollut se, että tuotetaan vain lakisääteiset peruspalvelut ja sosiaalialan hankkeita on karsittu säästösyistä. Pyrkimyksenä on vaikuttanut olevan se, että siirretään aikaisemmin kaupunkien omana toimintana tuottamia palveluita kolmannen sektorin tuotettavaksi. (Eräsaari 2001, 181–184.) Näin ollen ehkäisevän työn merkitys aikuissosiaalityössä korostuu. Jos aikuissosiaalityön resursseja ei lisätä, vaikka asiakasmäärät ovat jo vuosia kasvaneet, tulisi asiakasmääriä pyrkiä yhä enemmän supistamaan sosiaaliohjaajien omalla työllä. Tähän voitaisiin pyrkiä esimerkiksi asiakkaita osallistamalla ja palveluiden laatua parantamalla. Sosiaaliohjaajat ja esimiehet olivat huolissaan resurssien riittävydestä ja toivoivat niitä lisää.

Nykyinen palvelujärjestelmä ei juuri vastaa ihmisten todellisiin tarpeisiin, ongelmat ovat nykyisin monitahoisia ja kokonaisuuden huomioiminen nykyisessä sektoripalvelujärjestelmässä on haastavaa ja hidasta. Terveysongelmat ilmenevät vasta ajan myötä, joten ehkäisevän työn merkitys kasvaa. Hyvinvoinnin tukeminen tulisi aloittaa varhain, jo ennen vakavien ongelmien ilmenemistä. Tänä päivänä palvelujärjestelmä toimii vasta vakavien ongelmien ilmettyä. Lasten hyvinvointi lähtee perheiden hyvinvoinnista, mutta myös muilla kehitysympäris-

töillä sekä yhteiskunnan arvolla ja asenteilla on suuri merkitys hyvinvoinnin turvaamisessa. Konkreettisenä suosituksena, joka on kirjattu myös lakiin (Lastensuojelulaki luku 1, 10 §, Terveystieteiden luku 8, 70 §), on huomioida lasten tilanne aina, kun vanhemmilla ilmenee ongelmia. Aikuispalveluissa tulisikin aina selvittää perheen lasten tilanne ja mahdollinen vanhempien tarve saada tukea vanhemmuuteen. (Paananen ym. 2012, 42–43.) Sosiaaliohjaajat toivoivat enemmän yhteistyötä koulun, varhaisen tuen ja lastensuojelun kanssa perheiden ja nuorten auttamiseksi.

Nuorten alle 18-vuotiaiden asema aikuissosiaalityön palveluissa on huolestuttava. Viimeaikaisten tutkimusten mukaan (Paananen ym. 2012) on osoitettu, että vanhempien toimeentulotuen saamisella on merkitystä itsenäistyvän nuoren olosuhteisiin. Haastatteluaineisto osoittaa, että aikuissosiaalityössä näihin nuoriin ei panosteta ennaltaehkäisevässä mielessä eikä syrjäytymisen riskejä karotiteta. Luvussa kolme esitetyt tutkimukset tukevat näkemystämme riskien tunnistamisen tärkeydestä. Nuoret ovat perheen ongelmien kanssa työskenteleville sosiaaliohjaajille vieraita eikä nuoren tilanteesta usein ole käsitystä. Nuoren olosuhteiden selvittäminen toteutuu vasta siinä vaiheessa, jos perheen vanhempi nostaa nuoren tilanteen esille tai kunnes nuori täyttää 18 vuotta ja hakee toimeentulotukea itse päähenkilönä.

Alle 18-vuotiaiden nuorten kanssa työskennellään erilaisten projektien ja työpaikatoiminnan avulla kolmannella sektorilla, mutta aikuissosiaalityössä nuoret ovat jääneet taka-alalle. Huolimatta siitä, että perhe on toimeentulotuen asiakkuudessa, alle 18-vuotiasta nuorta ei ole työssä juuri huomioitu. Aineistomme osoittaa, että sosiaaliohjaajien työskentely perheen kanssa on painottunut esimerkiksi toimeentulotuen, asumisen, vanhemman työllisyyden tai päihdeongelman sekä perheen pienempien lasten asioihin, muun muassa päivähoidon, koulunkäynnin ja harrastusten osalta. Kun nuori täyttää 18 vuotta ja hakee toimeentulotukea ensimmäisen kerran päähenkilönä, nuoren elämä saattaa jo olla raiteiltaan eikä sosiaalityöntekijän tuki ole silloin oikea-aikaista. 18-vuotias voi jo olla syrjäytymisen uhatta esimerkiksi päihteiden väärinkäytön, velkojen, maksuhäiriöiden, koulunkäynnin häiriöiden tai keskeytymisen, työttömyyden, kiinnittymättömyyden, rikostaustan ja lastensuojelun toimenpiteiden muodossa (Karjalainen

& Blomgren 2004, 35–39). Aikuissosiaalityössä tulisi ottaa huomioon koko perheen tilanne, jotta myös nuoren olosuhteista saataisiin oikea käsitys ja varhainen puuttuminen sekä ennaltaehkäisevä työ mahdollistuisivat. Edellä kuvattua huolen vyöhykettä olisi mahdollista hyödyntää enemmän myös aikuissosiaalityössä. Lisäksi menetelmällisiä työtapoja ja raportointia tulisi vahvistaa myös sosiaaliohjauksessa.

Vaikka lapsuuden elinoloilla on yhteys myöhempien elämänvaiheiden hyvinvointiin, voidaan tutkimusten valossa riittävän varhaisella puuttumisella ehkäistä lapsuuden epäsuotuisia vaikutuksia (Lammi-Taskula ym. 2011, 18, 186–187). Erityistä huomiota olisi kiinnitettävä siihen, että tuen tarve on riittävää ja perhe huomioidaan palveluissa kokonaisuutena. Mielestämme sosiaaliohjauksessa on sekä ammattitaitoa että resursseja tarjota kokonaisvaltaista palvelua lapsiperheille toimeentulotuen ylisukupolvisuuden ehkäisemiseksi esimerkiksi työtapoja ja -menetelmiä kehittämällä. Rakennemuutokset ja lakimuutokset antavat mahdollisuuden kehittää sosiaaliohjaajan työtä enemmän siihen suuntaan, johon näiden ammattilaisten koulutuskin painottaa; vuorovaikutukseen ja osallisuuden edistämiseen.

Jotta asiakkaille voitaisiin tarjota palveluita asiakkaiden todellisten tarpeiden mukaisesti, asiakkaita tulisi mielestämme kuulla jo palveluiden suunnitteluvaiheessa. Asiakkaita tulisi myös kuulla jokaisessa palveluprosessin vaiheessa aina yksittäiseen kohtaamiseen saakka. Sosiaaliohjaajien ja esimiesten haastattelujen perusteella myös sosiaalialan työntekijöillä on toiveita ja halukkuutta asiakaslähtöisempiin työskentelytapoihin. Suomessa kolmas sektori vaikuttaa omaksuneen asiakaslähtöisyyden julkisen sektorin aikuissosiaalityötä paremmin. Esimerkiksi Helsingin Diakonissalaitoksen etsivän nuorisotyön Vamos -hankkeessa on kohdattu lukuisia nuoria ja löydetty keinoja, joilla nuoria on voitu auttaa heidän tarpeistaan ja lähtökohdistaan käsin (Björklund & Hallamaa 2013, 159, 166.) Kuntien toimeentulotukipalveluita ei ole kokemuksemme mukaan riittävästi muokattu asiakkaan vaan organisaation tarpeiden mukaisesti. Tähän tulisi saada muutos, jotta palveluiden kehittäminen johtaisi siihen tavoitteeseen johon sosiaalipalvelut perustuvat; asiakkaiden hyvinvoinnin edistämiseen.

Aineistomme osoittaa, että toimeentulotukityössä ei ole perhekeskeistä traditiota, mutta mielestämme perhekeskeisyyttä tulisi vahvistaa sosiaaliohjaajan työskentelyssä. Erityisesti riskien tunnistamisessa ja konkreettisten työvälineiden käyttämisessä olisi mahdollisuus syventää sosiaaliohjauksen vaikuttavuutta ja siten lisätä mielekkyyttä perustyöhön. Oletuksemme siitä, että lapsiperheitä tavataan lähinnä jo kriisiytyneissä tilanteissa, osoittautui oikeaksi. Sosiaaliohjaajan työ painottuu neuvontaan, ohjaukseen, asiakkaiden tilanteen selvittelyyn ja toimeentulotukipäätösten tekemiseen, johon käytetään jopa 60 % työajasta. Haastattelussa selvisi, että sosiaaliohjaajat ymmärtävät toimeentulotuen haasteellisen tilanteen, ylisukupolvisuus tunnistetaan ja ilmiöstä on viitteitä. He tietävät, miten tärkeää perheiden syrjäytymisuhassa olevia nuoria olisi tukea, mutta työskentelyyn ei jää aikaa. Haastattelussa paljastui myös sosiaaliohjaajien toivottomuus nuorten suhteen, ei tiedetty miten nuoria voitaisiin auttaa. Vielä merkittävämmäksi seikaksi haastattelussa nousi se, että nuoria ei mielletä sosiaaliohjaajan asiakkaaksi, koska perheen vanhemmat ovat toimeentulotukiasiakkuudessa päähenkilöitä. Pidempään työssä olleet sosiaaliohjaajat kokevat, että myös perheen nuoret ovat heidän asiakkaitaan yhtä lailla kuin perheen vanhemmat, mutta nuoria ei yksinkertaisesti ehditä auttamaan.

Sosiaaliohjaajilla on haastatteluaineistomme perusteella ja kokemuksemme mukaan kaksoisrooli toimeentulotukityössä; asiakkaiden psykososiaalinen tukeminen ja toimeentulotuen myöntäminen, sisältäen myös perustoimeentulotuen käsittelyä. Sosionomin koulutus painottuu asiakkaiden psykososiaaliseen tukemiseen ja toimeentulotukityötä tekevät sosiaaliohjaajat toivovat, että tätä osaa heidän ammattitaidostaan voitaisiin hyödyntää nykyistä paremmin (Helminen 2013, 82). Kokemuksemme on, että sosiaaliohjaajat pohtivat työssään, mitä sosiaaliohjaajan työltä odotetaan, mikä on mahdollista, millä orientaatiolla työtä tehdään ja mitkä ovat sosiaaliohjaajan työn rajat. Huomioitavaa on, että sosiaaliohjaajat työskentelevät toimeentulotuen osalta vaativimpien asiakkaiden kanssa. Aineistomme osoittaa, että vaativimmat, selvittelyä vaativat toimeentulotukiasiat tulevat poikkeuksetta sosiaaliohjaajien käsiteltäviksi. Useissa palvelupisteissä sosiaalityön ulkopuolelle on rajattu muun muassa kriisissä olevat asiakkaat ja lastensuojelun asiakkaat.

Esimiesten haastattelusta ilmeni, että heillä on sosiaaliohjaajien perheiden kanssa tehtävästä työstä samanlaisia kokemuksia. Kaikki esimiehet näkivät resurssipulan pääasiallisesti syyksi siihen, miksei perheiden kanssa työskentelylle jää riittävästi aikaa. Työtä kuvattiin pintapuoliseksi ja reaktiiviseksi. Pääasiassa selvitetään vuokravelkatilanteita ja arvioidaan harkinnanvaraisen toimeentulotuen myöntämistä. Esimiehet toivoivat, että uusi sosiaalihuoltolaki ja perustoimeentulotuen siirtäminen Kelan tehtäväksi siirtäisivät sosiaaliohjaajien työn painopistettä ennaltaehkäisevämpään suuntaan ja tukisivat sosionomin koulutuksen hyödyntämistä. Toisaalta he pohtivat sitä, että vastuu nuorten kanssa työskentelystä pitäisi olla Nuorten palveluissa ja lastensuojelussa. Yksi esimies oli huolissaan siitä, pysyvätkö sosiaalialan ammattilaisten työpaikat sosiaalitoimessa Kela-siirron jälkeen ja eräs oli epäileväinen lain noudattamisen suhteen.

Pääsääntöisesti perheiden tapaamiset ovat asiakkaiden oman aktiivisuuden varassa ja mitä enemmän perheillä on ongelmia, sitä enemmän he tapaavat vastuusosiaaliohjaajaansa. Jos asiakkaita tavataan usein, painottuivat ne sisällöllisesti monimuotoisten tilanteiden selvittelyyn eivätkä esimerkiksi toimeentulotukiriippuvuudesta ulospääsemiseen. Sosiaaliohjaajat toivoivat enemmän moniammatillista yhteistyötä lastensuojelun, koulun ja lapsiperheiden varhaisen tuen kanssa. He toivoivat, että asiakastapaamisilla voitaisiin syventyä perheiden tilanteisiin syvemmin ja haluaisivat tarvittaessa myös tavata perheen nuoria. He haluaisivat tuntea asiakasperheet paremmin ja saada tietoa palveluista. Myös esimiehet kaipasivat lisäinformaatiota ja koordinoivaa tahoja erilaisista palveluista.

Huolen aiheenamme on se, ettei perheitä ja itsenäistyviä nuoria ole tunnistettu sosiaaliohjaajien nykyisillä keinoilla. Huolta herättää mahdollisuus, että sosiaaliohjaajien työpanosta suunnataan asiakkaisiin, jotka tulevat kunnalle kalliiksi. Tällä hetkellä kunnat maksavat puolet työmarkkinatuen kustannuksista, kun työttömyys on kestänyt yli 500 päivää eikä työtön ole osallistunut aktiivitoimiin (Hämäläinen 2013, 184.) Menettely on ristiriidassa uuden sosiaalihuoltolain hengen kanssa, koska laissa nimenomaan painotetaan ennaltaehkäiseviä toimia korjaavan ja ylläpitävän työn sijaan.

Luvussa kaksi esitettyjen tutkimusten perusteella vaikuttaa siltä, että muissa Pohjoismaissa suhtaudutaan Suomea vakavammin toimeentulotuella elävien työllistymiseen ja siten köyhyyskierteen katkaisemiseen. Toisaalta tällä hetkellä yhteiskunnassa painottuvat kansalaisten aktivointiin ja vastuullisuuteen tähtäävät ihanteet. Jokaisen tulisi pärjätä omillaan ja muihin turvautumista pidetään heikkoutena. Pahimmassa tapauksessa yksityistä vastuuta korostavat uusliberalistiset arvot ja asenteet johtavat siihen, että työpanos suunnataan niihin, joiden kanssa työskentelystä saadaan parhaat tulokset. Myös lainsäädäntö ohjaa tällaiseen työskentelyyn, aktivointitoimet on kirjattu lakiin ja kuntien on niitä noudatettava. Omillaan pärjäämisen kulttuuriin ja uusliberalismiin liittyvä ajatus työn kautta hankitusta itsekunnioituksesta ei tue säänneltyyn, verovaroin rakennetun hyvinvointivaltion ylläpitämistä. Toimeentulotuen vastikkeellistamista onkin ehdotettu poliittisilta tahoilta, vaikka kuntien panostus esimerkiksi pitkäaikaistyöttömien työllistämiseen on ollut melko vähäistä ja tulokset laihoja. (Keski-talo 2013, 62, Hämäläinen 2013, 185, Kantola 2002: 13.)

On mahdollista, ettei haastatteluaineistosta voida tehdä laajempia johtopäätöksiä, koska se heijastelee yhden palvelupisteen ja muutaman esimiehen käytäntöjä sen hetkisillä työntekijöillä. Työkokemukseemme perustuen meillä on käsitys, että haastatteluaineisto saattaisi olla samankaltainen, vaikka se olisi toteutettu jossakin muussa palvelupisteessä. Suurimmalla osalla haastatelluista sosiaaliohjaajista oli melko vähän kokemusta toimeentulotukityöstä (KUVIO 1). Tosin hajonta oli suuri. Toisaalta sosiaaliohjaajien vastaukset eivät juuri poikenneet toisistaan, kuten haastatteluaineistomme osoittaa. Mahdollinen selitys siihen on, että muu sosiaalialan työ kompensoi toimeentulotukityön vähäisyyttä.

Ylisukupolvisuuden ehkäisyssä ja tukea tarvitsevien perheiden tunnistamisessa tarvitaan ajantasaista tietoa ja Helsingin kaupungin Tietokeskuksen tulisi tuottaa asiakkaista tilastotietoa sosiaaliohjauksen käyttöön esimerkiksi kaksi kertaa vuodessa. Vaikuttaa siltä, että aineiston keräämisen ajankohtana sosiaaliohjaajilla ei ollut käytössään riittävän tuoretta tietoa perheistä ja siksi haastateltavia asiakkaita ei löytynyt. Tätä tukee tieto, että Nuorten palveluihin tulee vuosittain uusia tulottomia, toimeentulotukea hakevia nuoria ja tilastot osoittavat, että 45

prosentilla heistä on myös toimeentulotukea saaneet vanhemmat tai vanhempi. (Haapamäki 2013, 5-12.)

Aikuissosiaalityö on kokonaisuudessaan muuttumassa ja sosiaalihjaajan työn painopiste tulee määritellä uudelleen. Se tapa jolla aikuissosiaalityö on määritelty, ei vastaa enää sosiaalityön tarpeita. Uusi sosiaalihuoltolaki nostaa perheet aikuissosiaalityön asiakasryhmäksi, johon tulee kohdistaa ennaltaehkäisevää työtä. Sosiaalihuoltolain myötä lastensuojelusta tulee siirtymään aikuissosiaalityöhön varhaisen tuen tarpeessa olevia perheitä, joihin sosiaalihjaajan työtä tulee kohdistaa. (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014). Perustoimeentulotuen siirtyessä Kelaan, aikuissosiaalityöhön voi jäädä tilaa varhaiselle tuelle ja ennaltaehkäisevälle työlle, jolloin perheiden palvelut voi kohentua. Tämä vaatii sosiaalihjaajien työnkuvan ja perustehtävän muokkaamista sekä nykyisten rakenteiden ja työmenetelmien uudelleenorganisointia.

10 POHDINTA

Ennaltaehkäisevän työn merkitys on suuri. Ennaltaehkäisevän työn tulokset voivat olla huomattavasti paremmat kuin huollollisen ja korjaavan työn jäljet. Asiakkaat toivovat enemmän valinnanmahdollisuuksia ja parempia palveluiden saamisen ehtoja sekä asiantuntijavallan sijaan yksilökohtaista lähestymistapaa. Tämä mahdollistaisi paremmat ennaltaehkäisevät palvelut ja tulisi edullisemmaksi yhteiskunnalle. (Beresford 2012, 65.) Onko sosiaaliohjauksen tarkoitus ainoastaan toteuttaa sosiaaliturvatyötä, vai voisiko sosiaaliohjauksessa olla myös tilaa ennaltaehkäisevälle ja suunnitelmalliselle työlle? Ennaltaehkäisevän työn tulos tulisi mitä todennäköisimmin vähentämään tulevien vuosien, jopa vuosikymmenten, aikuissosiaalityön asiakasmääriä ennen kun asiakkaiden tilanne kriisiytyy. Olisiko sosiaaliohjauksessa siis aika keskittyä perheiden ongelmiin eikä ongelmien seurauksiin?

Pohdittavaksi jää, voisiko aikuissosiaalityön sosiaaliohjaajia kouluttaa perheiden kanssa työskentelyyn tiimitasolla, esimerkiksi kehittämisspäivillä esimiehen johdolla. Nuorten tilanteisiin tulisi puuttua viipymättä. Yhteistyötä lastensuojelun ja Nuorten palveluiden kanssa tulisi lisätä tuntuvasti, jotta yksikään nuori ei jäisi peruskoulun jälkeen kotiin. Sosiaaliohjaajilla tulisi olla tietoa nuorille suunnatuista palveluista. Lisäksi pohtimisen arvoista olisi, minkälaista yhteistyötä koulukuraattorin tai oppilashuoltoryhmän kanssa voisi tehdä. Toisaalta pohdimme myös sitä, onko sosiaaliohjauksessa riittävästi halua muuttaa sosiaaliohjausta ennaltaehkäisevään suuntaan ja ohjata käyttämään erilaisia työmenetelmiä.

Helsingin sosiaali- ja terveysvirasto voisi hyödyntää sosiaaliohjaajien ammattitaitoa myös tavoitteellisen ja suunnitelmallisen työn osalta. Perheiden kanssa työskentely tulisi sisällyttää perheiden palveluiden, lastensuojelun ja aikuissosiaalityön rakenteisiin ja se tulisi toteuttaa yhteistyössä eri ammattikuntien ja yhteistyökumppaneiden kanssa. Uudenlaisia poikkihallinnollisia työtapoja tulisi kehittää, yhteistyötä kolmannen sektorin toimijoihin tulisi tiivistää ja verkostotyötä lisätä, jotta perheille tarjottu apu olisi mahdollisimman oikea-aikaista. Aikuissosiaalityössä perheiden kanssa tehtävää työtä olisi syytä kehittää ja työstä tuli-

si kerätä systemaattisesti tietoa, jota raportoidaan päättäjien tietoon. Sosiaalinen ja yhteiskunnallinen raportointi on haastavaa kentän työntekijöille kiireellisen työn ohella. Se ei silti poista sitä tosiasiaa, että sosiaalinen ja yhteiskunnallinen raportointi on yksi sosiaalialan tärkeimmistä tehtävistä.

Nuorten syrjäytyminen on ajankohtainen aihe ja nuoriin pyritään yhä enemmän panostamaan sosiaalialan työssä sekä vahvistetuilla resursseilla että lisärahoituksella. Myös lainsäädännön keinoin on pyritty ehkäisemään nuorisotyöttömyyttä ja nuorten syrjäytymisen uhkaa, esimerkiksi nuorisotakuun keinoin. Nuorisotyöttömyys on kasvava ongelma ja sen seuraukset tulevat näkymään yhä selvemmin tulevina vuosikymmeninä. Sosiaalialalla työskennellessä olemme havainneet, miten vähäisin pyrkimyksin toimeentulotuella elävien perheiden kanssa työskennellään. Huomio keskittyy etupäässä jo kriisiytyneisiin asiakastapauksiin, niin sanottuun akuuttityöhön ja kuten sosiaalialan työntekijät usein itse kuvaavat, tulipalojen sammuttamiseen. Näkemyksemme on, että työskentely tässä vaiheessa on usein liian myöhäistä. Aikuissosiaalityön sosiaaliohjauksessa perheiden kanssa työskentelyn ohessa olisi syytä perehtyä myös perheen nuoren elämäntilanteeseen. Sosiaaliohjaajan tulisi työstää vanhemman tukena nuoren elämässä esiintyviä epäkohtia, etsiä muutosvoimaa sekä motivoivia tekijöitä, joita tarvitaan toisen asteen koulutukseen hakeutumisessa. Oikea-aikaisella sosiaalialan työllä pyrittäisiin ehkäisemään nuoren syrjäytymisriskiä.

Olemme pohtineet, tulisiko olla helpottunut vai huolestunut siitä, ettei kohde-ryhmän nuoria löytynyt sosiaaliohjaajien käytyä asiakasperheet läpi. Tiedossa on, että moni toimeentulotukea saaneessa perheessä kasvanut hakee itsekin toimeentulotukea täysi-ikäisenä. Saattaa olla, että sosiaaliohjaajille kerätyt asiakaslistat olivat jo valmiiksi liian vanhoja tai sitten nuoria ei tunnistettu. Tärkeää olisi, että toimeentulotuen asiakaskunnasta löydettäisiin syrjäytymisuhassa olevat alaikäiset nuoret ja pyrittäisiin nuoren osallisuuteen vanhempien kautta. Sosiaaliohjaaja voisi tällöin pureutua vanhemman kanssa nuoren lähtökohtiin, voimavaroihin ja mahdollisuuksiin, käydä niitä perheen kanssa läpi ja tarjota vanhemmalle konkreettisia välineitä nuoren avuksi. Perhe olisi sosiaaliohjaajan työskentelyssä keskiössä ja vanhemman kanssa otettaisiin puheeksi, minkälais-

ta on elää mahdollisesti vuosia toimeentulotuen perusosien varassa elävässä perheessä. Työskentelyssä huomioitaisiin myös, että vanhempien näkökulmasta heidän ensisijaisena tehtävänä on turvata perheen elatus tulonlähteestä riippumatta. Puheeksi ottamisella voisi jo saada hyviä tuloksia aikaan. Lisäksi sosiaaliohjaaja voisi käydä vanhemman kanssa reflektoiden ja dialogisesti keskustellen läpi myös toimeentulotukiasiakkuuden aiheuttamia negatiivisia kokemuksia ja tuntemuksia. Työskentelyn tavoitteena olisi, että vanhempi ymmärtäisi perheen toimeentulotukiasiakkuuden ilmiötä myös itsenäistyvän nuoren näkökulmasta ja mahdollisesti herättää vanhempia siihen, että nuoren olisi hyvä saada kotoa malli työssäkäyvistä vanhemmista.

Kokemuksemme mukaan toimeentulotuen asiakkuuteen liittyy usein häpeän tunne. Työskentelyssä perheen kanssa olisi mahdollista työstää myös näitä häpeään liittyviä tuntemuksia ja mielikuvia. Tämänkaltaisella työskentelyllä voitaisiin parantaa myös toimeentulotuen varassa elävien perheiden keskinäisiä suhteita ja täten parantaa koko perheen elämänlaatua. Sosiaaliohjaajan tulisi perehtyä myös nuoren elämäntilanteeseen, kartoittaa yhdessä perheen kanssa tarjolla olevia palveluntarjoajia ja koulutusmahdollisuuksia. Intensiivisellä työskentelyllä perheen ja itsenäistyvän nuoren kanssa voisi olla merkittävät yhteiskunnalliset seuraukset sekä sosiaalisesti että taloudellisesti. Nuorten syrjäytyminen on kasvava ongelma, johon ei ole tuntunut löytyvän ratkaisua. Koska valtion ja kunnallispolitiikan keinoin ongelmaa ei ole pystytty ratkaisemaan, tulee keinoja etsiä yhä enemmän sosiaalialan kentältä. Hyvinvointierojen kaventaminen ja erityisesti vaikeimmassa asemassa olevien tilanteen parantaminen nousee sosiaalipalvelujen kehittämisen keskeiseksi tehtäväksi (Ahola, Arajärvi & Kananoja 2010).

Kun sosiaaliohjaaja on joko saanut tiedon tai itse tunnistaa perheen, jossa on yläasteikäinen nuori, tulisi nuoren olosuhteet selvittää poikkeuksetta. Tapaamisella nuoren olosuhteet selvitetään haastattelemalla vanhempaa tai huoltajaa. Haastattelussa kysyttäisiin nuoren terveydentilasta, koulumenestyksestä, jatko-suunnitelmista peruskoulun jälkeen, päihteiden käytöstä ja perhesuhteista. Lisäksi selvitetäisiin vanhemman asenteita koulutukseen ja toimeentuloon liittyen ja tarvittaessa työskenneltäisiin myös tästä näkökulmasta. Saatuja vastauksia

tulisi reflektoida huolen vyöhykkeiden ja Lapset puheeksi – menetelmän avulla. Tarvittaessa käsiteltäisiin perheen tilannetta tiimikokouksessa esimerkiksi Ku-vastin -menetelmää hyödyntäen sekä sovittaisiin jatkotoimista. Suuren huolen ollessa kyseessä tulisi ottaa viipymättä yhteys lastensuojeluun joko konsultoi-malla tai lastensuojeluilmoituksella, ja tarvittaessa tehdä yhteistyötä lastensuo-jelun kanssa. Perheen kanssa työskentelyä jatkettaisiin, mikäli lastensuojeluil-moitusta ei tehdä. Huoltajan kanssa tulisi sopia, milloin palataan seuraavan ker-ran nuoren tilanteeseen, mikäli huolta on ilmennyt.

Teimme opinnäytetyön parityönä päivätyömme ohessa. Työskentelemme mo-lemmat Helsingin sosiaali- ja terveystieteiden Nuorten palvelut ja aikuissosiaali-työn yksikössä. Parityönä saimme opinnäytetyöstä kattavamman; useampia näkemyksiä ja tulkintoja. Työelämän yhteistyökumppanit, sosiaaliohjaajat, tun-nistivat opinnäytetyömme teeman ongelmakohdat ja olivat halukkaita saamaan aiheesta lisää tietoa. Valmista opinnäytetyötä esitellään Helsingin sosiaaliohja-uksen palvelupisteissä ja se julkaistaan Theseus – tietokannassa.

Olemme kirjoittaneet opinnäytetyötä pääosin itsenäisesti ja jakaneet osa-alueita tasaisesti. Opinnäytetyön ideointivaiheessa tapasimme joitain kertoja ja teimme työnjakoa, mutta se osoittautui käytännössä vaikeaksi ja päädyimme molemmat kirjoittamaan lähes kaikkiin kappaleisiin. Karkeasti ottaen Meling perehtyi tilas-totietoihin ja syrjäytymisen teemaan ja Strellman kansainvälisiin tutkimuksiin ja sosiaaliohjaukseen. Olemme kuitenkin muokanneet toistemme tekstiä ja osallis-tuneet näin tasapuolisesti opinnäytetyön kaikkiin osa-alueisiin. Olemme käyneet lukuisia keskusteluja ja pohdintoja aiheeseemme liittyen ja ideoineet opinnäyte-työtä yhdessä. Yhteistyömme on perustunut luottamukseen, olemme voineet luottaa siihen, että molemmat tekevät omat osuutensa ajallaan, sovitusti ja työ on jakautunut tasaisesti. Kirjallisuuteen tutustuessamme olemme saaneet valta-vasti uutta tutkittua tietoa, jota voimme soveltaa omassa työssämme ja voimme olla asiantuntijoita niissä teemoissa, joihin olemme syventyneet. Koemme, että olemme oppineet lähdekriittisyyttä, kriittisyyttä vallitseviin sosiaalialan käytän-töihin ja kehittyneet tarkastelemaan ilmiöitä yhteiskunnallisesta perspektiivistä omassa työssämme. Toistemme näkökulmat ovat täydentäneet toisiaan, jolloin olemme onnistuneet välttämään opinnäytetyön luotettavuuteen liittyviä haastei-

ta. Haasteellista on ollut opinnäytetyön kokonaisuuden hahmottaminen, opinnäytetyön rajaaminen sekä rakenteelliset tekijät ja toiston välttäminen.

Kahden kirjoittajan etuna on ollut, että olemme voineet hakea toisiltamme tukea opinnäytetyön eri vaiheissa. Jos toiselta ovat ideat loppuneet, on yhdessä voitu miettiä miten seuraavaksi edetään. Tästä on ollut hyötyä myös opinnäytetyön ohjaukseen liittyen; toinen on muistanut ohjaajien tapaamisista jonkin asian, jota toinen on voinut täydentää ja päinvastoin. Aineistoa on tulkittu kahden henkilön toimesta, joka on yhden henkilön tulkintaa luotettavampi. Voidaankin sanoa, että olemme hyödyntäneet tutkijatriangulaatiota opinnäytetyössämme. Tutkijatriangulaatiolla tarkoitetaan sitä, että aineiston keräämiseen, tulosten analysointiin ja tulkitsemiseen osallistuu useampi tutkija. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 233.) Toisin sanoen useamman ihmisen näkökulman avulla voidaan nostaa aineiston tulkinnan luotettavuuden tasoa. Olemme yhdessä keränneet aineistomme ja käyneet jatkuvaa keskinäistä vuoropuhelua aineiston käsittelyn jokaisessa osiossa. On itsestään selvää, että tutkija/tutkijat vaikuttavat myös itse tutkimukseen; he valitsevat taustakirjallisuuden, tutkimuksen näkökulman, haastattelukysymykset, haastateltavat ja tulkitsevat tuloksia omista lähtökohdistaan. Tutkimusta voidaankin kuvata kristalliin katsomiseksi; näkemämme riippuu siitä, miten katsomme sitä. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 233.)

Opinnäytetyön edetessä olemme oppineet toisiltamme paljon ja olemme korjanneet toistemme yksipuolisia tulkintoja aiheeseen liittyen. Uskomme, että pari-työtä tekemällä olemme oppineet tekemään sujuvaa yhteistyötä ja tuottamaan luotettavaa tutkimuksellista tekstiä sosiaalialasta. Jos tekisimme opinnäytetyön uudelleen, pyrkisimme liittämään työhön myös asiakasnäkökulman. Tämä oli meille tärkeää opinnäytetyön alusta alkaen, mutta tutkimusluvan saaminen ja aineistonkeruu osoittautuivat odotettua haasteellisemmaksi, emmekä saaneet asiakasnäkökulmaa esille. Toisaalta oli hyvä hetki kartoittaa sosiaaliohjaajien ja esimiesten näkemyksiä sosiaaliohjaajan perheiden kanssa tehtävästä työstä, koska sosiaaliohjaajan työn kehittäminen on juuri nyt tärkeää ja ajankohtaista. Toimeentulotuen Kela-siirron jälkeinen aika on erityisen kiinnostava sosiaaliohjaajan työn kannalta ja muutoksista olisi mielenkiintoista saada tutkimuksellista tietoa. Ehdotammekin jatkotutkimusaiheeksi perusteellista selvitystä uuden so-

siaalihuoltolain ja Kela-siirron vaikutuksista aikuissosiaalityössä työskentelevien sosiaaliohjaajien työhön.

LÄHTEET

- Aaltonen, Sanna, Berg Päivi & Ikäheimo Salla 2015. Nuoret luukulla. Nuorisotutkimusverkosto. Verkkojulkaisuja 84. Viitattu 6.3.2015.
<http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/nuoretluukulla.pdf>.
- Ahlgren-Leinvuo, Hanna 2014. Kuuden suurimman kaupungin toimeentulotuki vuonna 2013. Kuusikko-työryhmän julkaisusarja 6/2014.
- Ahola, Pasi, Arajärvi, Pentti & Kananoja, Aulikki (toim.) 2010. Yhteiset vai ostetut? Sosiaalipalvelut hyvinvoinnin ja osallisuuden tuottajina. Kirjoittajat ja Kalevi Sorsa -säätiö rs. Hyvät palvelut projekti.
- Antonucci, Lorenza, Hamilton, Myra & Roberts, Steven 2014. Young People and Social Policy in Europe. Houndmills. Palgrave Macmillan
- Alasuutari, Pertti 1999. Laadullinen tutkimus. Jyväskylä. Gummerus.
- Arnkil, Tom 2005. Peräkammari ja huolen vyöhykkeet. Metaforat, dialogisuus ja yhteinen kielialue. Yhteiskuntapolitiikka 70 (2).
- Arnkil, Tom, Eriksson Esa & Arnkil, Robert 2003: Palveluiden dialoginen kehittäminen kunnissa. Sektorikeskeisyydestä ja projektien kaaoksesta joustavaan verkostointiin. Raportteja 253. Helsinki. Stakes.
- Beresford, Peter 2001. Service users Knowledges of Social Work. Journal of Social Work 1(3), 295–316.
- Beresford, Peter 2012. Caring for our future: What service users say. Viitattu 19.3.2015. <http://www.jrf.org.uk/sites/files/jrf/caring-for-our-future-peter-beresford.pdf>
- Berg, Noora, Huurre Taina, Kiviruusu, Olli, Aro Hillevi 2011. Nuoruusiän huonosaisuus ja sen kasautumisen yhteys kuolleisuuteen. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 48/2011. Artikkel. Viitattu 17.1.2015.
<http://ojs.tsv.fi/index.php/SA/article/view/4499/4241>.
- Björklund, Liisa & Hallamaa, Jaana 2013. Teoksessa Karjalainen, Vappu & Keskitalo, Elsa 2013. (toim.) Kaikki työuralle! Työttömien aktiivipolitiikkaa Suomessa. Helsinki. Terveiden ja hyvinvoinnin lait. 150-170.
- Ekonomiskt bistånd. Handbok för social tjänsten. 2003. Svensk Socialstyrelsen. Viitattu 30.3.2015.
<http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2013/2013-12-31>

- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2000. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 4.painos. Tampere. Vastapaino.
- Eskola, Jari 2001. Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloitteleville tutkijoille tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä. PS -kustannus. 136–138.
- Eräsaari, Leena (2001) Sosiaalipalvelut käännöksen jälkeen. Teoksessa Palola, Elina & Karjalainen, Vappu (toim.) Sosiaalipolitiikka. Hukassa vai uuden jäljillä? Verkkojulkaisuja. Viitattu 19.3.2015.
<http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/80271/970d363e-9edf-4b54-a76e-446b81ed34b5.pdf?sequence=1>. 181-203.
- Fröjd, Sari, Marttunen Mauri & Kaltiala-Heino Riittakerttu 2012. Nuorten aikuisten asunnottomuutta ennustavat tekijät peruskoulun viimeisellä luokalla. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 49/2012. Artikkel. Viitattu 17.1.2015.
<http://ojs.tsv.fi/index.php/SA/article/view/4499/4241>.
- Haapamäki, Elise 2013. Nuoret toimeentulotuen saajat – Pitkittäistarkastelu 18–20-vuotiaista helsinkiläisistä toimeentulotuen saajista vuosina 2006–2011. Helsingin kaupunki. Tietokeskus. Tilastoja 2013.
- Helminen, Jari 2013. Päämääränä sosiaalialan ammattilaisuus - Sosiaaliohjaajien näkemyksiä ammattialasta ja alan tulevaisuudesta. Väitöskirja. Lapin yliopisto.
- Helsingin kaupunki, Tietokeskus 2013: Nuorten tilanne Helsingissä. Tilastoja marraskuu 2013. Tilastojulkaisuja.
- Hiilamo, Heikki 2011. Uusi hyvinvointivaltio. Vantaa. Hansaprint Oy.
- Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2009. Tutki ja kirjoita. 15. uudistettu painos. Helsinki. Tammi.
- Hirvilampi, Tuuli & Mäki, Sari 2013. Toimeentulovaikeuksia, yksinäisyyttä ja alemmuuden kokemuksia. Teoksessa Kangas, Olli, Niemelä, Mikko & Raijas, Anu 2013. (toim.) Takaisin perusteisiin. Perusturvan riittävyys kulutuksen näkökulmasta. Tampere. Kelan tutkimusosasto. 120-141.
- Hvinden, Björn & Johansson, Håkan 2007. (toim.) Remaking social citizenship

- in the Nordic welfare states. 217. Teoksessa *Citizenship in Nordic Welfare States. Dynamics of choice, duties and participation in a changing Europe*. London. Routledge.
- Hällman, Heidi 2014. Sosiaalisen ja taloudellisen tuen päällikkö. Helsinki. Sähköpostiviesti 17.4. Vastaanottaja Merja Strellman. Tuloste tekijän hallussa.
- Hämäläinen, Kari 2013. Aktivointipolitiikan talouspoliittiset tavoitteet, tulokset ja merkitys yhteiskunnalle. Teoksessa Karjalainen, Vappu & Keskitalo, Elsa 2013. (toim.) *Kaikki työuralle! Työttömien aktiivipolitiikkaa Suomessa*. Helsinki. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 173-189.
- Juhila Kirsi 2008a. Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön yhteiskunnallinen paikka. Teoksessa Jokinen, Arja – Juhila, Kirsi (toim.) *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Jyväskylä. Gummerus Kirjapaino Oy. 7-13.
- Julkunen, Raija 2013. Aktivointipolitiikka hyvinvointivaltion paradigman muutoksena. Teoksessa Karjalainen, Vappu & Keskitalo, Elsa 2013. (toim.) *Kaikki työuralle! Työttömien aktiivipolitiikkaa Suomessa*. Helsinki. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 21-44.
- Järnström, Sanna 2011. ”En tiedä, mitä ne ajattelee mun kohtalokseni”. Väitöskirja. Tampereen yliopisto. Tampere University Press.
- Kaljonen, Päivi 2008. Rinnalla kulkien asiakkaan asialla – sosiaaliohjaus sosiaalitoimiston aikuistyössä. Teoksessa Viinamäki, Leena (toim.) 14 puheenvuoroa sosionomien (AMK) asemasta Suomen hyvinvointiasiantuntijajärjestelmässä. Kemi-Tornion ammattikorkeakoulun julkaisuja. Sarja A: Raportteja ja tutkimuksia 2. 49–61.
- Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti 1996. Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa. Stakes, tutkimuksia 65.
- Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti 2008. Köyhyyden mittaustavat, sosiaaliturvan riittävyys ja köyhyyden yleisyys Suomessa. 61/2008 Sosiaalija terveysturvan selosteita. Vammala. Kelan tutkimusosasto.
- Kantola, Anu 2002. *Markkinakuri ja managerivalta*. Tampere. Tammer-Paino.

- Karjalainen, Pekka & Blomgren, Sanna 2004. Oikorata vai mutkatie? Sosiaalista kuntoutusta ja työelämäpolkuja nuorille. Stakes. FinSoc arviointiraportteja 2/2004.
- Karjalainen, Vappu & Keskitalo, Elsa 2013. Mitä on aktivointi ja aktiivipolitiikka? Teoksessa Karjalainen, Vappu & Keskitalo, Elsa 2013. (toim.) Kaikki työuralle! Työttömien aktiivipolitiikkaa Suomessa. Helsinki. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. 7-18.
- Kataja, Kati, Ristikari, Tiina, Paananen, Reija, Heino, Tarja & Gissler, Mika 2014. Hyvinvointiongelmien ylisukupolviset jatkumot kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten elämässä. Yhteiskuntapolitiikka-lehti 1/2014. Artikkelinä.
<http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/114814/kataja.pdf?sequence=2>. Viitattu 8.12.2014.
- Kivipelto, Minna & Blomgren, Sanna 2014. AVAIN-mittarin soveltuvuus toimeentulotuen vaikuttavuuden arvioinnissa –mittarin testaus Seinäjoen sosiaalivirastossa. Artikkelinä. Hallinnon tutkimus. 225–242.
- Keskitalo, Elsa & Määttä, Anne 2012. Ulkoringiltä sisärinkiin -kumuloituneista ongelmista kärsivät nuoret aikuiset pirstaleisessa palvelujärjestelmässä. Yhteiskuntapolitiikka 79 (2014): 2.
- Keskitalo, Elsa 2013. Tavoitteena aktiivinen kansalaisuus. Teoksessa Karjalainen, Vappu & Keskitalo, Elsa 2013. (toim.) Kaikki työuralle! Työttömien aktiivipolitiikkaa Suomessa. Helsinki. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. 45-72.
- Koskiahho, Briitta 2008. Hyvinvointipalvelujen tavaratalossa. Palvelutalous ja sosiaalipolitiikka Englannissa, Ruotsissa ja Suomessa. Tampere. Vastapaino.
- Kuivalainen, Susan 2010. Kestääkö suomalainen vähimmäisturva Pohjoismaisen vertailun? Yhteiskuntapolitiikkalehti 75/4.
<http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/100851/kuivalainen.pdf?sequence=1>
- Kuivalainen, Susan & Nilsson, Kenneth 2011. The Nordic welfare model in a European perspective. The Institut for Futures

Studies. Työpaperi. Viitattu 22.9.2014.

<http://people.su.se/~kennethn/The%20Nordic%20Welfare%20Model.pdf>

Kuivalainen, Susan & Saikku, Peppi 2013. Mihin toimeentulotukea myönnetään ja miksi? Teoksessa Kuivalainen, Susan 2013. (toim.) Toimeentulotuki 2010-luvulla. Tutkimus toimeentulotuen asiakkuudesta ja myöntämiskäytännöistä. Raportti 9/2013. Terveys- ja hyvinvoinninlaitos.

https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/104474/URN_ISBN_978-952-245-866-7.pdf?sequence=1. Viitattu 30.3.2015. 151-185.

Kuivalainen, Susan & Sallila, Seppo 2013. Toimeentulotuen saajien köyhyys ja toimeentulotuen köyhyyttä vähentävä vaikutus 1990-2010. Teoksessa Kuivalainen, Susan 2013. (toim.) Toimeentulotuki 2010-luvulla. Tutkimus toimeentulotuen asiakkuudesta ja myöntämiskäytännöistä. Raportti 9/2013. Terveys- ja hyvinvoinninlaitos.

https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/104474/URN_ISBN_978-952-245-866-7.pdf?sequence=1. Viitattu 30.3.2015. 59-77.

Laki asiakkaan asemasta ja oikeuksista. 22.9.2000/812. Viitattu 30.3.2015.

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812>.

Lakiesitys toimeentulotuesta annetun lain muuttamisesta 2015. 36–37

Lammi-Taskula, Johanna, Karvonen, Sakari & Ahlström, Salme (toim.) 2009.

Lapsiperheiden hyvinvointi 2009. Helsinki. Terveys ja hyvinvoinninlaitos.

Liukko, Eeva 2006. Kuntouttavaa sosiaalityötä etsimässä. Soccan ja Heikki Waris instituutin julkaisusarja 9/2006.

Metsämuuronen, Jari 2006. Laadullisen tutkimuksen käsikirja. Jyväskylä.

Gummerus kirjapaino Oy.

Notkola, Veijo, Pitkänen, Sari, Tuusa, Matti, Ala-Kahaluoma, Mika, Harkko, Jaakko, Korkeamäki, Johanna, Lehikoinen Tuula, Lehtoranta, Pirjo & Puumalainen, Jouni 2013. Nuorten syrjäytyminen - Tietoa, toimintaa ja tuloksia? Kuntoutussäätiö. Eduskunnan tarkastusvaliokunnan julkaisu 1/2013.

- Paananen, Reija & Ristikari, Tiina & Merikukka, Marko & Rämö, Antti & Gissler, Mika 2012. Lasten ja nuorten hyvinvointi Kansallinen syntymäkohortti 1987 -tutkimusaineiston valossa. Raportti. THL.
- Rauhut, Daniel 2006. Den besvärliga fattigdomen. Tukholma. Almqvist & Wiksell International.
- Raunio, Kyösti 2006. Syrjäytyminen. Sosiaalityötä kiinnostavia näkökulmia. Vaa jakoski. Gummerus oy.
- Saurama, Erja 2014. Luento Huomiopöytä heijastumia. Ylisukupolvinen asiakkuus. 8.4.2014. Kallion virastotalo.
- Solantaus, Tytti 2014. Toimiva lapsi & perhe. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2014. Lapset puheeksi -lokikirja. Aikuisten välinen keskustelu. Viitattu. 25.1.2014.http://www.thl.fi/attachments/kasvunkumppanit/tlp/Ylakoulun_lp_nuori_mukana_10012014_liite5.pdf.
- Sosiaalihuoltolaki. STM 2013. Viitattu 6.4.2014. <http://www.stm.fi/sosiaalihuoltolaki>.
- Syrjälä, Leena – Ahonen, Sirkka – Syrjäläinen Eija – Saari, Seppo 1995. Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Helsinki. Kirjayhtymä.
- Toikko, Timo & Teemu, Rantanen 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Tampere. Tampereen yliopistopaino Oy.
- Tuomi, Jouni - Sarajärvi, Anneli 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki. Tammi.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Jyväskylä. Gummerus kirjapaino Oy.
- Vaarama, Marja, Moisio, Pasi & Karvonen Sakari (toim.) 2010. Suomalaisten hyvinvointi. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki. Yliopistopaino.
- Valtioneuvosto 2014. Hallituksen päätös rakennepoliittisen ohjelman toimeenpanosta osana julkisen talouden suunnitelmaa. Valtioneuvosto. Viitattu 28.12.2014. <http://valtioneuvosto.fi/tiedostot/julkinen/kehysneuvottelut-2014/paatos/fi.pdf>
- Yliruka, Laura 2006. Kuvastin. Reflektiivinen itse- ja vertaisarviointimenetelmä sosiaalityössä. Stakesin työpapereita 15/2006. Viitattu 25.1.2014.

<http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/75124/T15-2006-VERKKO.pdf?sequence=1>

LIITE 1

OPINNÄYTETYÖTIEDOTE

Opiskelemme sosiaali- ja terveysalan ylempää amk-tutkintoa Diakonia-ammattikorkeakoulun Helsingin toimipisteessä.

Opinnäytetyömme aiheena on toimeentulotukiasiakkuuden ylisukupolvisuus, nuorten syrjäytymisen ehkäisy ja perheiden kanssa työskentely. Opinnäytetyömme tarkoituksena on etsiä keinoja ja konkreettisia ehdotuksia ylisukupolvisen toimeentulotukiasiakkuuden ehkäisemiseen tai katkaisemiseen sosiaaliohjaajan työn avulla. Keinoja kartoitetaan sekä nykyisistä työmenetelmistä että asiakkaiden toiveista käsin.

Kutsumme sinut osallistumaan sosiaaliohjaajien ryhmähaastatteluun Kallion palvelupisteessä ja toivomme, että täytät perustietolomakkeen ennen haastatteluun tuloa.

Sosiaaliohjaajien anonymiutta suojataksemme emme julkaise yksityiskohtaisia tietoja haastatelluista aineistoanalyysin yhteydessä. Käsittelemme yhteystietojanne luottamuksellisesti ja ne hävitetään opinnäytetyön aikana.

Yhteistyöstä kiittäen,

Maiju Meling ja Merja Strellman

LIITE 2

PERUSTIETOLOMAKE

Koodi _____

Sukupuoli Nainen Mies

Ikä _____ vuotta

Koulutus _____

Työkokemus

- nykyinen työ _____ vuotta
- muu sosiaalialan työ _____ vuotta,
_____ ssa
- muu sosiaalialan työ _____ vuotta,
_____ ssa
- muu sosiaalialan työ _____ vuotta,
_____ ssa
- muu sosiaalialan työ _____ vuotta,
_____ ssa

Miten kehittäisit perheiden kanssa tehtävää sosiaalihoajaan työtä Kallion palvelupisteessä?

LIITE 3

HAASTATTELURUNKO, sosiaalihoajaat

- Kuinka usein keskimäärin olet tavannut vanhempia, joiden perheessä on 16–17 –vuotias nuori, joka ei ole koulutuksessa?
- Kuinka tärkeänä pidät henkilökohtaista tapaamista asiakasperheiden kanssa?
- Minkälaisia kokemuksia sinulla on tapaamisista?
- Minkälaisia asioita tapaamisella on selvitetty/käsitelty?
- Miten perheessä asuvien lasten olosuhteita on selvitetty?
- Missä haluaisit mieluiten tavata asiakkaita?
- Kehittämisehdotuksia ylisukupolvisen toimeentulotukiasiakkuuden ehkäisemiseen?

LIITE 4

HAASTATTELURUNKO, esimiehet

Miten sosiaalihoajaajat työskentelevät perheiden kanssa?

- Miten mielestänne perheiden kanssa työskennellään sosiaalihoajauksessa? Kuvatkaa perheiden kanssa tehtävää työtä.
- Miten palvelupisteessasi toimeentulotuen ylisukupolvisuus tunnistetaan ja siitä keskustellaan?
- Kuinka usein käsityksesi mukaan sosiaalihoajaajat ovat keskimäärin tavanneet vanhempia, joiden perheessä on 16-17-vuotias nuori, joka ei ole työssä tai koulutuksessa?
- Minkälaisia asioita sosiaalihoajaajat ovat ko. perheiden osalta nostaneet esiin tiimikokouksissa?
- Millaisissa asioissa tukeasi on kysytty?
- Miten käsityksesi mukaan perheessä asuvien lasten olosuhteita on selvitetty?
- Onko työskentelyssä perheiden kanssa mielestäsi alueellisia eroja?

Millaisia toiveita esimiehillä on sosiaalihoajauksen suhteen?

- Miten perheiden kanssa tulisi mielestäsi työskennellä?
- (Mitä ajattelet siitä, ettei ko. perheitä löytynyt viidestä palvelupisteestä?)
- Kuinka tärkeänä pidät henkilökohtaista tapaamista asiakkaiden kanssa?
- Mitkä ovat mielestäsi sosiaalihoajauksen rajat ja minkälainen työskentely on mahdollista sosiaalihoajauksessa?
- Onko sosiaalihoajaajien perheiden kanssa tehtävää työtä mielestäsi tarve kehittää?

Miten perheiden kanssa tulisi työskennellä, jotta voidaan ehkäistä toimeentulotuen ylisukupolvisuutta?

- Kehittämisehdotuksia perheiden kanssa tehtävän työn tueksi ja ylisukupolvisen toimeentulotukiasiakkuuden ehkäisemiseen?